

naše planíne

5-6 1963

»The Mountains«
Review of the Alpine Association of Croatia
 »Nos Montagnes«
Revue de la Fédération Alpine Croate
 »Le nostre Montagne«
Rivista della Federazione Alpina Croata
 »Unsere Berge«
Zeitschrift des Kroatischen Bergsteigerbundes

Izдавач: Planinarski savez Hrvatske

Urednik: Dr Željko Poljak

Redakcioni odbor: prof. dr Vladimir Blašković, prof. Srećko Božičević i prof. dr Mihajlo Pražić

Adresa uređništva: »Naše planine«, Zagreb,
Gajeva 2a, telefon 37-316

Stamparija »VJESNIK« — Odranska bb

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata za pojedince iznosi 600 dinara, a za kolektive i ustanove 1200 dinara. Cijena pojedinom dvobroju 150 dinara. Pretplate se šalju čekom na Planinarski savez Hrvatske Zagreb (za »Naše planine«) na tekući račun 400-21-608-231

GOD. XV SVIBANJ — LIPANJ 1963 BROJ 5—6

SADRŽAJ

Božidar Veljković: Kišo hvala ti!	97
Uzeir Beširović: Susret na Čavljaku	99
Prof. Dr Ivo Matoničkin i Doc. dr Zlatko Pavletić: Manje poznate ljepote nacionalnog parka »Plitvička jezera«	101
Srećko Božičević: Fotografiranje u podzemlju	105
Naši fotoamateri: Srećko Božičević	112
Zgode i nezgode iz Bihora	113
Dr Željko Poljak: Koji je prvi planinarski putopis u našoj literaturi	121
A. Č.: Zora na Učki (4. srpnja 1852.)	125
Inž. Miodrag Božinović: Utisci sa Beljanice	129
Radiša Mičić: Na grobu neznanog borca	133
Inž. Ante Premužić: Albin Leustek	134
Zvonimir Tramišak: Sjećanje na »Sutjesku 1961«	136
Iz literature	137
Vijesti	141

Božidar Veljković

Kišo, hvala ti!

Priroda se izmjenila. Obojila se u sivo i tek što nije zaspala. Brzo će i to. A onda susret sa zelenilom, te u proljeće. Zaboravljena su viđenja nedavno rođene šume na lijevoj obali Trgoviškog Timoka sa ustreptalim pticama. Nema one prijatne svježine rađanja. Nigdje cvijeta. Usput tek ponekad da nađe neko od mještana. Pozdravimo se sa: »Dobar dan!« Zastanemo za trenutak. Zapali se cigareta.

— U planinu?

— Pošli smo.

Pogledasmo put neba, radoznali šta će donijeti oblaci.

— Pa, boga mi — reče stari — miješa se vrijeme. A, ono, ko ga zna!

Pred nama je bio masiv. Pravi div — Stara Planina. Ispred — Babin Zub, a iza — i vrh Midžora. Dvije hiljade i sto šezdeset devet metara. Dosta.

Selo Crni Vrh je na oko 600 metara nadmorske visine. Tu ćemo zanoći. U osnovnoj školi.

Slama, vreće za spavanje i peć, što pucketa, jer je učitelj bio gostoprimaljiv. Kada smo sutra krenuli put Midžora, i naš domaćin je pošao sa nama. Godinu i po dana uči mališane Crnog Vrha tablici množenja i pismu, a još nije bio »gore, na planini«.

Šli smo uz desnu obalu Trgoviškog Timoka. Ka karauli Mirici. Tri sata hoda. Gotovo ga nisam ni osjetio. Blagi uspon je tome tek malo pridonio. Mnogo više petgodišnja Jagoda, koja je s majkom krenula u pojatu. Jagoda je bila i prvi staroplaninski čobanin koga smo sreli. Obli, crveni obrazi, radoznalost i osmijeh u očima i sitni, česti koraci.

Kod karaule izbili smo na sedlo zapadno od Tupanara, gdje smo se sreli sa vjetrom, koji nas dugo neće ostaviti. Graničari kažu, da tu uvijek duva. Iako put ka sedlu između Babinog Zuba i Tupanara nije dug, znatno nas je umorio. Vjetar je bio jači od svih košava koje pamtim u Beogradu. Nije nam duvao ni u lice, ni u bok, negde između, te smo hodali čudno nagnuti. Koraci otežali. Malo-malo, pa nas vjetar oduva sa uzane graničarske staze na klizavu travu vlasulju, poleglu pod silinom vjetra.

Babin Zub (1.578 metara) bio nam je sve bliži. Nismo se popeli na nj. Jedan i dva dana hoda kasnije bio sam radostan zbog toga. Babin Zub se vidi gotovo sa svih vrhova Stare planine i teško je reći odakle je najljepši.

Izuvez kraške visoravni Vidliča, Babin Zub je jedina skupina gromada na Staroj planini. Oblik mu je ne samo interesantan, već i čudan. Podsjeća na testeru s nejednakim i polomljenim zubima, ili, kako je to u narodu ostalo, na dio vilice oronule žene. Da smo se popeli na Babin Zub imali bi samo zadovoljstvo da budemo na stjenju tu i tamo obraslim travom, — osjećaj koji se na planini često ima. Gledan sa daljine, i sa različitih strana, on nam je ostao nepoznat i uvijek primamljiv. Često smo zastajkivali i divili mu se.

Vrh Midžora i možda još metar dalje prema Istoku, pripada nama. Prema bugarskom teritoriju planinsko zemljiste se vrlo strmo spušta u dolinu sa više naselja. Nastojali smo da od gorostasa bugarskih planina raspoznamo Rilu i Vitošu. Vrijeme nas je služilo; nigdje oblaka, te se poradovasmo da će nas kiša mimoći.

Trigonometar je bio jedino obilježje vrha pa je, kako to obično biva, ušao u objektive svih naših kamera.

Zažalih što nije ljeto, pa da u nekoj od uvala napravimo bivak i sutra produžimo grebenom. Da je bilo tako, učinili bi grešku za koju nikad ne bi znali. »Izgubili smo« blizu dvije hiljade metara nadmorske visine i spustili se u selo Topli Do. Usput susreti sa čobanima. A kada se o njima govori onda je svejedno da li je to petogodišnja Jagoda, tek zamomčeni Milan ili deda Pera.

Njega smo slikali. Ogrnut kabanicom, naslonjen na štap, pored nogu pas, koji sa cevarom (vrsta frule) čini društvo i prijatelja. Od vjetra ogrubjela koža na licu sa primjetno isturenim obrvama. Šarenica preko ramena — hljeb i zastruk sira. Razgovorljiv. Pravo je čudo šta ga sve zanima. Reče, da će sutra kiša.

Zadugo selo nismo vidjeli. Tek kada zaminusmo za posljednji brežuljak ka dolini Toplodolske reke, ukaza nam se kao na dlanu. Iznenadilo me. Ne sjećam se da sam ikad vidio tako gusto ušorenog naselja kao Topli Do. Sabijeno u klisuru rijeke zaklonjeno je od vjetra, te je prava suprotnost Midžoru, u čijem je podnožju, gde vjetar nema odmora. Kuće pokrivene crijeponom, čeramidom, kamenim pločama i slamom. Dvorišta tjeskobna, pa mi se čini da ih nema. Iznenadile su nas osvijetljene ulice. Najbolja kuća u selu — škola. Mještani — pomalo radoznali i veoma gostoprimaljivi.

Prenoćio sam najljepšu noć na ovom putu. Malo sijena na čardaku kuće — pored same Toplodolske reke. Miris osušene trave sa obronka Midžora i neujednačeno žuborenje rijeke sa kamenitim koritom, bili su posljednji osjećaji prije nego nas je umor savladao. To je bilo i prvo saznanje kada smo ostavili san.

Poranili smo. Nije se još ni razdanilo. Uznemireno nebo slutilo je na kišu. Htjeli smo prvo na sedlo Krvave Bare (1.704 metara), onda na Vražju Glavu (1.938 metara), pa u selo Dojkinci. Pošli smo lijevom stranom male klisure Toplodolske reke. Česte kiše sprale su zemlju crvenicu i klisuru gusto poprečno izbrazdale. Vegetacije — jedva da ima. Poslije smo hodali po lišću listopadne šume. Potok što se sliva sa vrha i oborenog stabla koje podsjeća na brvno, pa uzanom serpentinom nagore.

Prvo nam je ususret došla kiša, baš kada smo zašli u četinare, a onda i magla. Bjelina magle kao da se savila oko drveća pa me je svaki bor podsjećao na nevjестu, a šuma na nevjeste ove planine, koje nam mame poglede i pomažu da zaboravimo na kišu.

Na sedlu — vjetar se uskovitlao, kiša nam pojurila u lice, magla nam prepriječila put. Kabanice nas štite, ali ne do kraja. Graničari su nas po dogovoru čekali. Nećemo na vrh Vražje glave. Po nagovoru vodiča ne grebenom, već dolinom Dojkinačke reke požurismo u selo.

Kišo — hvala ti! Hvala i što smo pokisli. I što nas vjetar i magla pomuti pa promijenimo put — inače, dolinu Dojkinačke reke bi mimošli. Biti na Staroj planini i zaobići tu ljepotu vrijedno bi bilo žaljenja do u nedogled.

Ako se za nešto može reći da ima epicentar ljepote, onda je to za Staru planinu Dojkinačka reka. Znam, nemećan sam da to prevedem slovima, da iskažem ljepotu množine vodopada, od dva-tri metra, kada se svaki razlikuje od drugog, da predstavim sliku te razvučene kaskade slapova i opišem one potoke što se slapovima nastavlju Dojkinačkom rekom. Zastajali smo svakih stotinjak metara ponovo zadriveni novom ljepotom. I nismo znali kada će tome biti kraj i da li sunce, koje tek što nam otkriše rastrgani oblacici, neće brzo da zade i sobom ponese srebrnasti preliv brzaka.

Kako to obično biva u susretu sa ljepotom tek upoznatog kraja, obećali smo da ćemo opet doći na Staru planinu.

Dojkinačkoj reci to nismo trebali obećati. — Njenoj ljepoti dugujemo ponovni susret.

Uzeir Beširović, Sarajevo

Susret na Čavljaku

Prvi večernji sutan. Odmičemo polako uskom, jedva vidljivom prtinom uz Goropec. Od zmijolikih serpentina starog strateškog puta koji je ovuda još davno izgradila Austrija, večeras nigdje nema ni traga. Prekrili su ih visoki snježni nanosi, koji mjestimično dostižu visinu od dva metra. Svaka krivina noćas je snježna zasjeda.

Sporo odmičemo. Noćni gluhi mir bio bi potpun, da ga ne ometa zvižduk vjetra, koji vragoljasto i pomamno napada iz pravca istoka. Njegov prodor postaje sve jači i primorava nas da na uši još više navučemo vunene kape. Snažni vjetar zanosi nam smučke. Poigrava se njima kao blagi lahor kada talaša žitna polja. Stoga ih još jače i siežemo uz grudi i ramena.

Šutljivo kao kradljivci penjemo se zasnježenim Čavljakom. Uzaludno je govoriti na ovako jakom vjetru. On raznosi glasove zajedno sa snježnom prašinom. Tek negdje na domak česme ispod Čavljaka u maloj zavjetrini mogli smo izmijeniti nekoliko riječi. Po lijepom vremenu i mjesecima odavde se vidi grad podno Trebevića, kako se kupa u moru sijalica. A noćas u ovoj hladnoj, vučjoj noći u pravom smislu te riječi, ne vidimo dovoljno ni sebe, a kamo li Sarajevo. Sa toga mjesta ugledali smo škrtu svjetlost na vrhu hrpta. Mogla je to biti džepna lampa. Sigurno je to neko od planinara-smučara pred nama. Ide na Bukovik, kao i mi, konstatirali smo jednoglasno.

Produžili smo naprijed. Svijetla je nestalo nakon nekoliko kratkotrajnih titraja. Vjetar je sve jače duvao i raznosio snježnu prašinu od koje se na našoj odjeći nahvatao slojinja i leda.

Mukotrpno smo se probijali kroz jedan snježni smet. I tek što sam zakoračio na tvrdi snijeg, svjetlo džepne lampe zaslijepilo mi je oči. Stao sam. Ugledao sam dva ljudska lika u noćnoj tami. Čuo se čudnovat i neuobičajen akcent našeg jezika. Slijedio je neočekivani susret u hladnoj i mrkloj noći. A, zatim prve riječi: »Zdravo drugovi! Kuda je put za Bukoviku? Neko od naših je rekao: »Otkud ovdje Šiptari? Po izgovorenim riječima odmah sam pomislio da to mogu biti studenti iz neke arapske zemlje. Zbilja, pretpostavka je bila točna, jer su glave nepoznatih bile uvijene u arapske marame obavijene gajtanima. Kasnije sam doznao da se zovu ŠORA.

Brzo smo se sporazumjeli o pravcu puta za Bukovik, gdje se nalazi studentski-planinarski dom. Dalje smo nastavili zajedno.

Do potoka ispod sela Močioca išli smo ēutke, jer nam je snaga vjetra onemogućila svaki razgovor. U potoku, uz kraći odmor, upoznali smo se sa svojim novim saputnicima. To su bili: Rešedat Mohamed i Gavi Bšara, mladi Jordanci iz Erbeda, mjesta udaljenog od Amana 120 kilometara. Inače, sada studenti druge godine arhitekture u Sarajevu. Saznao sam i to da su ovi mlađići iz dalekog Jordana, u čijoj zemlji ne postoje planine, danas slučajno pošli na Bukovik. Za put su se odlučili tek kada su vidjeli grupu smučara koja je toga dana u podnevnim časovima prošla ispred studentskog doma na Bjelevama. Gavi je, istina, ljetos bio na Bukoviku i Trebeviću, a Mohamedu je ovo prvo »krštenje« u planini.

Slučaj je htio da je baš ova noć obavijena gustom maglom i mrakom i tako vraški hladna, kao nikada dosada. Zar je baš večeras ova planina morala iskaliti bijes i otkazati gostoprivrštvo mladim Arapima, primoravši ih da se vrate? A oni su po prvi put, eto, u životu pošli žarko želeći da osjete draž i ljepotu zasnježene planine. Ipak, sreća ih je poslužila pa su naišli na nas. Snažna mećava onemogućila nam je hodanje po pravom putu. Umjesto da što prije stignemo do cilja, morali smo ići zaobilaznim putem. Uslijed toga naši simpatični saputnici bili su iscrpljeni, a zbog slabe opreme i promrzli. Zajedno s nama stigli su u dom na Bukoviku čitav sat kasnije, nego što je uobičajeno. Tople prostorije studentskog doma na Bukoviku, gostoljubivi doček domaćina, vrući čaj i riječi dobrodošlice ostalih planinara koje smo zatekli u domu, ubrzo su povratili snagu i raspoloženje umornih crnoputih mlađića.

Uskoro se sklopilo novo poznanstvo. Cijelo društvo se našlo na okupu za tri stola. Pričalo se i pjevalo do kasno u noć.

Ujutro osvanuo je dan bez sunca, ali sa nešto slabijim vjetrom. Sa našim gostima obišli smo snježna prostranstva Bukovika i Crepoljskog. Oni su poput razdragane djece uživali na snijegu. Posudili smo im smučke. Na njima su se spuštali niz jednu blažu padinu, pri čemu je Bšara pokazao više vještine od Muhameda.

Pred veče smo se vratili u Sarajevo. Na rastanku su nam rekli da ovaj izlet neće nikada zaboraviti, da su naše planine ipak divne i da ih žele sve upoznati, naročito one oko Sarajeva, za koje su čuli da su veoma lijepе. Upisat će se u jedno od planinarskih društava u Sarajevu, kako bi ostvarili ovu želju i stekli još više prijatelja iz redova planinara i naših građana. Zbog toga, kako kažu, ljetos neće ići na odmor u Jordan, nego će posjetiti neke naše planine i obale Jadrana.

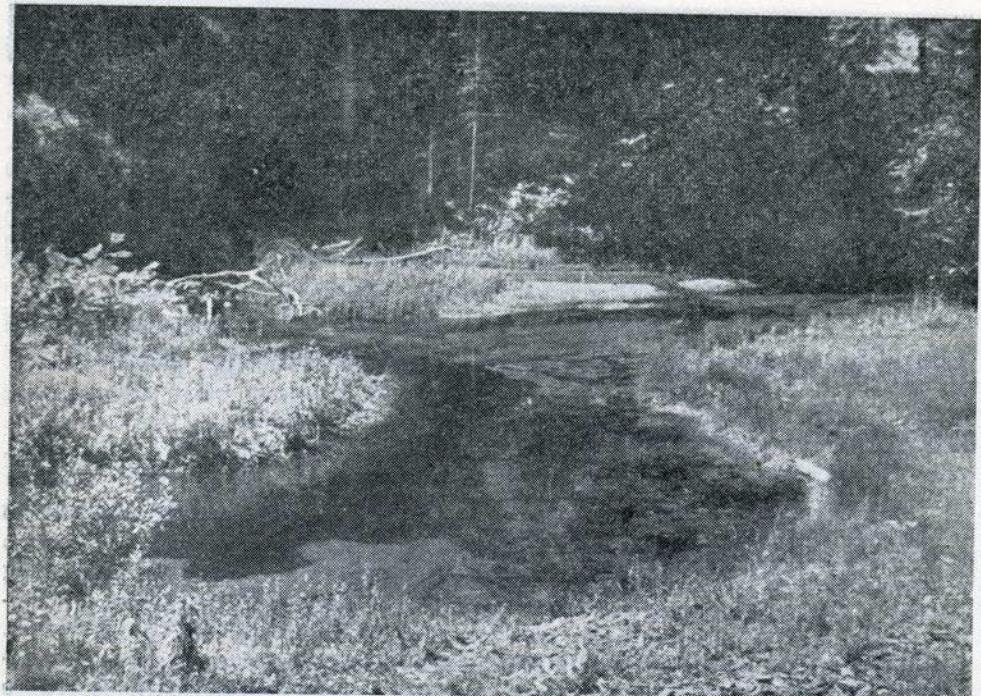
Prof. dr Ivo Matoničkin i
Doc. dr Zlatko Pavletić, Zagreb

Manje poznate ljepote nacionalnog parka »Plitvička jezera«

Kada se govori o Plitvičkim jezerima kao o prirodnoj rijetkosti, obično se misli na divnu boju njihovih jezera i na brojne slapove, kakove možemo rijetko gdje naći. Najveći dio posjetilaca obilazi samo taj dio nacionalnog parka, a s tim dijelom su uglavnom povezane i sve turističke službe. Plitvička jezera kao nacionalni park nisu ograničena samo na uski pojas jezera. Područje jezera obuhvaća samo 192 hektara, dok čitav nacionalni park zauzima 19.172 hektara. Prema tome zaštitno područje Plitvičkih jezera je kudikamo veće, nego li je ono koje privlači običnog planinara ili turistu.

Možemo se zapitati, zašto je obuhvaćeno parkom tako veliko područje, koje prelazi okvire običnog interesa. S jedne strane to je potrebno da bi se zaštitilo područje koje natapa Plitvička jezera i koje održavanjem nužnog režima vode uvjetuje njihov opstanak. Međutim, razlog nije samo u tome. U ovom području, naime, ima još mnogo interesantnih predjela. Dobri poznavaoци i stari ljubitelji Plitvičkih jezera dobro ih poznaju i cijene, dok su širokom krugu posjetilaca slabo ili gotovo nikako poznata. To je najviše zbog toga, što su teže pristupačna i sakrivena u gustim i neprohodnim šumama. Ovdje mislimo prije svega na vrlo lijepo predjele u području potoka i rječica, koje opskrbljuju jezera vodom. Najpoznatija među njima je Bijela rijeka. Njenom dolinom ide put iz Vrhovina na Plitvička jezera. Nažalost, ona je bila previše izložena utjecaju čovjeka. Ljudi su svojim naseljavanjem i iskorištavanjem u mnogome izmijenili njen prvobitni prirodni oblik, tako da ona danas predstavlja tek torzo prirode u čitavom području Plitvičkih jezera. Štaviše, ona ih okrnuje i šteti njihovom održavanju.

Mnogo je privlačnija, ali i slabije poznata Crna rijeka, koja se kod Plitvičkih jezera spaja s Bijelom rijekom u Maticu. Njena dolina je neuporedivo ljepša, a za mnoge i privlačnija od samih jezera i slapova. Iako je pristupačna, jer duž čitavog njezinog toka vodi šumski drum, ipak se ona ovdje održala daleko od turističke vreve i oštećivanja. Na njoj se opažaju samo neznatni znakovi djelovanja čovjeka, znakovi, koji zaslugom novih mjera, poduzetih u posljednje vrijeme u cilju potpune zaštite ovoga područja, gotovo sasvim nestaju. Naime, na ono par mlinica, koje su nekada ovdje postojale, danas kao sjećanje postoje samo goli stupovi poput nekih kostura.

Srednji dio toka Crne rijeke

Rijeka je naročito privlačna i lijepa u ljetno doba. Izvire ispod strme kamene litice oko koje se dižu vitke i ponosne omorike visoke nekoliko desetaka metara. Izvor je naročito privlačan i zanimljiv negdje oko sredine srpnja, kada se nad njim u rojevima javljaju deseci tisuća obalčara koji kao plesu svoj svadbeni let. Isti se prizor ponavlja i sa vodencvjetovima koji kao da su izabrali ovo lijepo mjesto za svoj kratak jednodnevni život. Ali i kada nestanu ovi vjerni pratioci tekućih voda, izvorišno područje Crne rijeke i dalje ostaje mjesto na koje će se ljubitelj prirode uvijek rado ponovo vraćati.

Pored privlačnosti potoka koji u vijugavom tijeku žubori između kamenih gromada i štabala, ovdje će se putnik-namjernik diviti bujnoj vegetaciji mahovina i alga koje pokrivaju korito i obale potoka. Isto tako povremeno će naići na manje slapove, čiji se šum uklapa s pjevanjem ptica u divnu simfoniju prirode. Posebni užitak pruža donji tok Crne rijeke koja ovdje protiče polagano i dostojanstveno kroz pitomi ravničarski predio.

Još je uščuvanje područje Rječice, koja utiče u gliboviti predio jezera Kozjak. To zapravo i nije samo jedan potok, nego čitav splet malenih kratkih pritoka, koji se kasnije ulijevaju u zajedničko korito. Gotovo je nemoguće izbrojiti, a još teže posjetiti sva brojna izvorišta. Posjetimo li samo jedno od tih izvorišnih područja, osjetit ćemo svu privlačnost koju pružaju ovi tijekovi. Izvori se redovito nalaze u neprohodnim i divnim bespućima šumovitih

Potok Plitvice neposredno ispod izvora

predjela, kojima je moguće prići samo uz znatan napor. Voda izvire na mnogim mjestima iz samog šumskog tla, koje je pokriveno debelim slojem lišća, granja i drugih šumske otpadaka. Ovdje je teško zapravo odrediti sam izvor, jer je čitava podloga vlažna i natopljena vodom. Zanimljivo je ali i privlačno, da se već kod samih izvora stvaraju brojni slapići pokriveni jasnim zelenim pokrivačem mahovina. U ovim predjelima šuma je uistinu u prvobitnom stanju, jer svako deblo i svaka grana nakon ugibanja ostaje na svome mjestu. Zbog toga je ovo područje, da tako kažemo, pravi raj za gljive koje napadaju uginulo drveće. Čitava debla pokrivena su plodištima raznih sa-profittskih gljiva, koje se hrane uginulom i raspadanom organskom hranom. I pored velikih strmina, voda ne teče brzo, jer je u ljetno doba ima malo, te se niti njeno žuborenje ne može iz daljine primijetiti.

Probijemo li se kroz neprohodan teren jednim od pritoke Rječice, dođemo do šire doline koja prati donji dio ove tekućice. U svom donjem toku mjestimično ona vijuga i pokazuje svoje golo pjeskovito dno, da bi začas zašla u nešto užu klisurastu dolinu, gdje kao da želi prikupiti sve svoje snage, da se što lakše probije preko visokih slapova. Ovi slapovi, koji se u Rječici susreću na nekoliko mjesta, ni najmanje ljepotom ne zaostaju za onima na samim Plitvičkim jezerima. Oni su čak i ljepši jer se nalaze u području koje je obrasio gustom vegetacijom poput neke prašume. Rječica je lijepa

i tada kada zalazi u prošireni dio doline stvarajući bezbroj vodotoka i brzaca, koji se probijaju kroz gustu šikaru prije nego li se sastanu da u mirnom tijeku i dostojanstveno zajednički uđu u jezero Kozjak. Zanimljivo je napomenuti, da je nekada od Kozjaka vodio puteljak uz Rječicu poput onih koje susrećemo na jezerima. Međutim, danas se uz Rječicu moramo probijati uz velike teškoće koje svladavaju samo najoduševljeniji i najuporniji ljubitelji prirode.

Postoji još jedan zanimljivi potok, koji ne učestvuje izravno u stvaranju jezera, nego opskrbљuje vodom jedan od najlepših i najvećih slapova na Plitvičkim jezerima — slap Plitvice. Ovaj slap je zapravo krajnji tijek potoka Plitvice, koji izvire nekoliko kilometara zapadnije. Čitav tok Plitvica predstavlja atrakciju ne samo za prirodoslovca nego i za svakog ljubitelja prirode. Naročito je impozantan i privlačan izvor potoka Plitvice, koji se smjestio ispod kamene vrleti visoke preko stotinu metara.

Nešto slično susrećemo u mnogim krškim rijekama po čemu su one bile u vijek privlačne i zanimljive. Iako se na samom izvoru potoka Plitvice osjećaju tragovi djelovanja čovjeka, jer se ovdje voda kaptira za vodovod plitvičkog i drugih naselja, ipak čitavo to područje ostavlja utisak divljine i monumentalnosti, koji može pružiti samo priroda. I daljnji tok potoka pruža mnogo zanimljivosti, užitaka i estetskih doživljaja. Naročito su privlačni mali slapići, koje i ovdje nalazimo na nekoliko mjesta. Ipak treba spomenuti, da se na mnogim mjestima duž tijeka opaža utjecaj čovjeka, koji je svojim mlinicama, obrađenim poljima i naseobinama u mnogome izmijenio prirodu. Potok Plitvice donekle pokazuje sličnost s Bijelom rijekom ali s tom razlikom da su ovdje zahvati čovjeka manji, jer rijeka prolazi takovim terenom koji čovjek nije mogao potpuno prilagoditi svojim potrebama.

Ovdje smo spomenuli neke manje poznate ljepote u području Plitvičkih jezera koje su u vezi s njihovim vodama. Ima međutim još predjela koji nisu vezani za vode, a predstavljaju takoder zanimljivi objekt ne samo u estetskom, nego općenito u prirodnom smislu. To se naročito odnosi na šume koje mjestimično predstavljaju pravu prašumu. One su danas naročito interesantne za stručnjake, koji ih žele posjetiti kao rijetke uzorke prašuma u srcu Evrope. Po tome je naročito poznata Čorkova uvala. Međutim ima i drugih područja koja se mogu mjeriti s ovom prašumom. Ove šume nisu zanimljive i privlačne samo kao vegetativne sastojine, nego je tu vrlo bogat i životinjski svijet, i to ne samo onaj koji je neprijateljski raspoložen prema čovjeku (medvjedi i dr.), nego su ovdje našle prikladno mjesto za stanovanje mnoge rijetke ptice, koje im daju naročiti čar.

Kao što vidimo, Plitvička jezera nisu za turiste interesantna samo svojim užim područjem, nego je zanimljivo i njihovo šire područje. Ona će ostati takova i ubuduće samo onda, ako budemo nastojali da čitav nacionalni park sačuvamo u današnjem njegovom obliku.

Srećko Božičević, Zagreb

Fotografiranje u podzemlju

U sklopu dobivanja cijelokupnih podataka o veličini, prostranstvu i oblicima pojedinog speleološkog objekta — pećine, jame, ponora ili ledenice — danas je bez sumnje osim čisto grafičkog predočavanja pomoći tlocrta i profila, FOTOGRAFIJANJE jedan od važnih i potrebnih faktora u okviru speleoloških istraživanja.

Fotografija je, ne samo dokument, već zorno predočavanje speleoloških oblika (tim više, ako je trodimenzionalna ili stereoskopska).

Zelimo li fotografirati u podzemlju, tada se nedvojbeno susrećemo s nekoliko neuobičajenih detalja.

Svima je poznato, da u podzemlju nema dnevne svjetlosti što nas prisiljava, da svjetlošću električne baterije, acetilenske ili druge svjetiljke osvijetlimo prostor u koji ulazimo.

Vlaga je faktor s kojim moramo računati, jer nam negativno utječe ne samo na fotografski aparat, već i na izvore svjetlosti s kojima se služimo. Zbog toga aparate valja zaštiti od vlage, a s izvorima svjetlosti treba pažljivo postupati.

Konfiguracija podzemlja često puta je vrlo komplicirana i prolazeњe kroz pećine ili jame je skopčano s mnogo poteškoća. Jasno je, da pri takvom (nekada i vratomnom) prolazeњu, puzanju ili veranju treba voditi i računa o želji ili potrebi fotografiranja.

Fotografski pribor moramo dobro zaštiti od udaraca i oštećenja, a izvore svjetla (magnezijev prah ili bljeskalice) izolirati od vlage i blata. U takvima prilikama potrebno je na rukama imati rukavice, koje valja skinuti kod snimanja, kako ne bi aparate prljali blatom i vlažili vodom. Za objekte, koji su ovako komplikirani, a potrebno ih je fotografirati, najzgodnije je ponijeti elektronsku bljeskalicu (fleš) ili vacu-bljeskalicu (mnogo praktičnija u ovoj prilici, jer je lagana). To će nam omogućiti, da snimamo detalje spuštajući se niz ljestve, uske pukotine ili prolaze, a i prostorije koje nisu dulje ili veće od 10 metara.

Stativ i magnezijev prah koristit ćemo samo tamo, gdje su hodnici veći i prostorniji i u velikim podzemnim dvoranama.

Naročitu pažnju treba posvetiti našem priboru, ako se u podzemlju nalaze vodenii tokovi i ako trebamo prelaziti preko njih ili se provlačiti ispod podzemnih slapova. Za tu priliku sav osjetljiv materijal stavljamo u nepromočive navlake ili vreće.

Smatram da je čitaocu već poznat fotografski pribor, a u suprotnom može se poslužiti postojećom fotografskom literaturom. U ovom članku želim ukazati samo na osobitosti fotografiranja u podzemlju.

IZVORI SVIJETLA I NJIHOVO KORIŠTENJE U PODZEMLJU

a) **Acetilenska lampa** koja gori jednolikim i jakim svjetlom uz korištenje stativa omogućava fotografiranje pojedinih detalja, a slika će imati izvanrednu plastiku i reljefnost (Slika br. 8.). Pri ovom snimanju eksponažu određujemo od dvije do više minuta, ovisno od jakosti lampe, otvara blende i boje detalja koji snimamo.

b) **Električna rasvjeta** je obično samo u pećinama, koje su uređene za posjet turista. Ovdje snimanje vršimo ovisno o jakosti rasvjete, njezine gustine, veličine rasvijetljenih prostorija i tonova koji prevladavaju.

c) **Vaku bljeskalice** su staklene žaruljice unutar kojih se nalazi smjesa koja svojim izgaranjem daje bljesak, tj. svjetlost potrebnu za fotografiranje. Smjesa koja izgara sastoji se od metalnih folija, koje se nalaze u smjesi kisika pod tlakom manjim od jedne atmosfere. Paljenje smjese omogućava 4-voltna džepna baterija. Od časa kontakta do izgaranja (bljeska) žaruljice prođe 12–20 tisućinki sekunde. Radi toga na aparatima postoji ona oznaka M, koja uskladjuje pravovremeno otvaranje zaslona u objektivu. Jačina svijetla vaku bljeskalice iznosi od 10.000–60.000 lumensekunda, dok je temperatura boje 3.400–6.000 Kelvin stupnjeva. U prodaji se nalaze razne vrste i jačine s posebno označenom vodećom brojkom za pojedinu vrstu.

Plavo obojene žaruljice služe za snimanje kolor-filmom za umjetno svjetlo, dok žuto obojene služe za snimanje s kolor-filmom za danje svjetlo. Na vrhu žaruljice nalazi se plavo obojena tačka. Ako ona promijeni svoju boju u ružičastu, to je znak, da je žaruljica ili vlažna ili izgorjela i ne može nam poslužiti za snimanje.

Prema jačini žaruljice odlučujemo se na snimanje detalja ili manjih prostorija, a kombinacijom više žaruljica (od desetak do nekoliko stotina) zgodno postavljenih u velikoj dvorani dobivamo neobično lijepo efekte.

d) **Elektronska bljeskalica (fleš)** u potpunosti zamjenjuje dnevno svjetlo i radi ove njezine osobine mnogo se koristi pri snimanju u podzemlju.

Prva elektronska bljeskalica proizvedena je 1940. godine u Americi u tvornici Kodak, a do danas je u svijetu usavršeno nekoliko tipova i oblika namijenjenih za razne vrste snimanja.

Za naše potrebe i prema vlastitom iskustvu preporučio bi elektronsku bljeskalicu Braun Hobby Automatic, koja može raditi s punom i polovičnom snagom, korištenjem struje iz vlastitog akumulatora ili neposredno iz gradske mreže. Rukovanje flešom je vrlo jednostavno — pomoću tastera, a kao izvori struje mogu se koristiti električna mreža izmjenične struje od 110, 125, 160, 220 i 250 V, a i akumulator od 4 V.

Najvažniji dijelovi fleša su akumulator (odnosno baterija), kondenzator i cijev od kvarc-stakla. U ovoj cijevi dolazi do ispraznjenja struje, koja užari plin (ksenon ili kripton) što prouzrokuje kratak i snažan bljesak. Dužina bljeska iznosi od $\frac{1}{500}$ do $\frac{1}{1000}$ sekunde. Temperatura boje bljeska iznosi otprilike 56.000 Kelvinovih stupnjeva (snimati se može kolor-filmom za dan). Vodeći broj:

kod pune snage za film $17/10^{\circ}$ DIN = 55, Kolor 16–22

kod djelomične snage za film $17/10^{\circ}$ DIN = 32, Kolor 10–16

Svjetlo fleša opada s kvadratom udaljenosti što znači da se s jednog mesta uzaštočnim paljenjem fleša ne može probiti tamu dalje nego s jednim bljeskom. Veliku i dugu prostoriju osvijetlit ćemo jedino na taj način ako s oko 20–50 bljesaka obasjamo dio po dio prostorije. Prilikom pojedinačnog snimanja sinhronizirajući kabel spojimo s fotografskim aparatom, koji je namješten na X kontakt. Ekspoziciju obično stavljamo na $\frac{1}{100}$, odnosno $\frac{1}{50}$ do $\frac{1}{25}$ sekunde. Važno je paziti na vodeći broj, jer ovisno o njemu (tj. o jakosti bljeska) i udaljenosti aparata od objekta snimanja, otvaramo ili zatvaramo blendu.

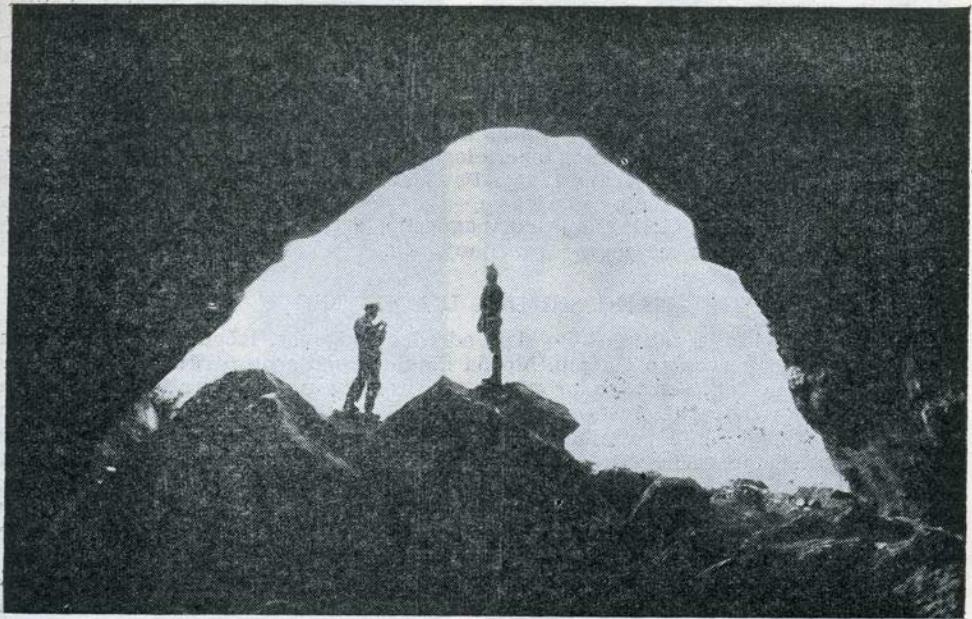
U praksi to na primjer znači (za film od $17/10^{\circ}$ DIN):

Vodeća brojka : Udaljenost u metrima = Otvor blende

$$\begin{array}{rcl} 55 & : & 5 \\ 55 & : & 10 \end{array} = \begin{array}{r} 11 \\ 5 (5,6) \end{array} \text{ itd.}$$

Kod spomenutog fleša postoji mogućnost mijenjanja kuta osvjetljenja, okretanje reflektorskog zrcala. U normalnom položaju kut osvjetljenja iznosi oko 50° , dok pod širokim kutem osvjetli 70° . Ova nam mogućnost pomaže, da umanjimo općeniti prigovor radi oštih sjena. Oštare sjene možemo ublažiti, ako reflektor ne učvrstimo na aparat već ga držimo podalje od njega.

Za razliku od crno-bijele fotografije, svjetlost fleša je dobra kod kolor-snimaka, jer su sjene ublažene.

Slika 1. Pećina Ričina kod Livna

Foto: S. Božičević

e) **Magnezijev prah i druge smjese.** Pojava magnezijevog praha kao sredstva za osvjetljavanja (otkrio ga je 1898. god. Kiesling) omogućila je, da se osim snimaka uz dnevnu svjetlost mogu vršiti snimanja i u slučaju kada nema dnevne svjetlosti.

Negativna strana snimanja magnezijevim prahom je velika količina bijelog dima, koji se razvije prilikom paljenja. On ne dozvoljava više uzastopnih snimaka u jednom prostoru.

Smjesa magnezija za fotografiranje sastoje se od lako zapaljive magnezijске ili aluminijске prašine, kojoj se dodaje sredstvo što proizvodi kisik (kalijev klorat, kalijev permanganat ili nitrati stroncija, cezija i cirkonija). Pošto magnezij obiluje plavim zrakama, u smjesu se dodaju druge kemikalije, koje svojim izgaranjem daju i druge boje spektra. Pošto je temperatura magnezijevog svijetla 2500—3500 Kelvin stupnjeva s njim možemo snimati i u bojama i to kolor-filmom za umjetno svjetlo.

Nekada se u trgovinama prodavala gotova smjesa magnezijevog praha u bočicama (domaća proizvodnja) ili u posebnim paketićima (inozemna proizvodnja). Na ovima zadnjima bila je i uputa za snimanje. Doziranje ovisi o veličini prostorije ili objekta koji snimamo, njegovoj boji, postotku tame oko snimanog objekta, boji stijena i blještavosti, osjetljivosti filma, blendi s kojom snimamo, kao i o nizu drugih faktora (vlazi u podzemlju, vrsti i kvaliteti smjese itd.).

Zbog visoke temperature izgaranja, plamena i iskara, što se javljaju prilikom paljenja magnezija, potreban je velik oprez. Smjesa se ne smije paliti direktno šibicom, već uz pomoć fitilja (od lako zapaljivog papira ili upaljive celuloidne trake). Brzina izgaranja magnezijevog praha je $1/10$ — $1/30$ sekunde, pa je potrebno aparat imati otvoren na B, tj. ostaviti ga otvorenog dok smjesa ne izgori.

Radi dobivanja što boljih svjetlosnih efekata moguće je kombinirati više istovremenih paljenja, ali pri tome moramo voditi računa, da izvori svjetla budu iza, iznad ili sa strane od fotoaparata.

Prednost snimanja magnezijevim prahom je u tome što odgovarajuća količina smjese može odjednom osvjetliti zaista velik prostor. Negativno je svojstvo, što zbog velike količine dima ne ćemo kroz dulje vrijeme moći s istog mesta ponoviti snimak ili snimiti jedan novi u istoj dvorani.

Osim poznate smjese magnezija postoji i još nekoliko individualnih smjesa na bazi magnezija ili aluminija, koje daju iste ili bolje rezultate prilikom izgaranja.

Spominjem smjese slovenskog speleologa Franci Bara (magnezij i torij) i zagrebačkog speleologa i kemičara Drage Pavličevića (vidi literaturu). Smjesa zagrebačkog kemičara nazvan aje aloksin, a izrađena je na principu sagorijevanja aluminija. Osobine su joj: lakša je od magnezija, prilikom izgaranja ne prska, nije eksplozivna, sagorijeva uz manje razvijanje dima, jakost svjetla joj je veća od magnezijevog itd.

KAKO SNIMATI U PODZEMLJU?

Na ovo je pitanje zaista teško dati određeni odgovor, točno pravilo ili uputu, koja bi vrijeđila u svakom slučaju. Možda nigdje drugdje na području primjenjene fotografije nema toliko mnogo promjena, variranja i nepredviđenih iznimaka kao u speleološkoj fotografiji. Pošto nema nigdje na svijetu dvije pećine, jame, ponora ili ledenice, koje bi bile potpunoma jednakе, s istim hodnicima ili dvoranama, ne može se dati jedan točno određen recept ili pravilo za snimanje. Svaki podzemni prostor ili neki objekt u podzemlju na drugačiji način apsorbira svjetlost. Prema tome i prema vrsti svjetla koju koristimo kod snimanja, u svakoj prilici treba prema iskustvu i dobrom poznavanju kvaliteta filma i svjetla odrediti najtočniju ekspoziciju.

No unatoč tome ima pravila kojih se treba pridržavati kod snimanja u podzemlju.

Slika 3. Poljakova pećina u Lici

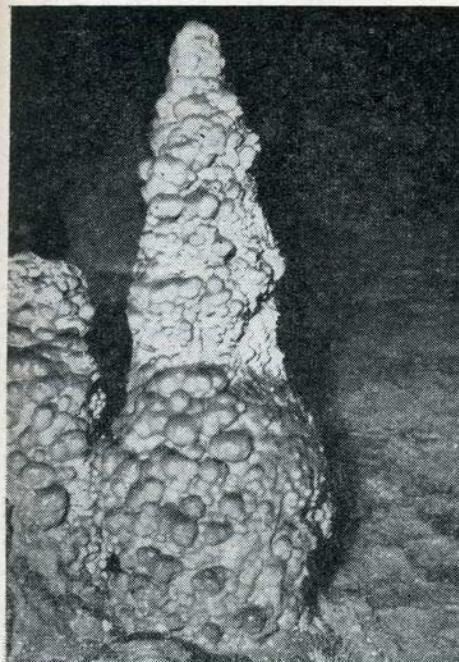
Foto: S Božičević

Slika 7. Pećina Lokvarka u Gorskem kotaru

Foto: S. Božičević

Slika 4. Cerovačka pećina kod Gračaca

Foto: S. Božičević

Slika 6. Pčelina pećina kod Medka

Foto: S. Božičević

Osnovno pravilo je da prilikom snimanja pod zemljom ne smije biti žurbe. Samo strpljivim i točnim odmjeravanjem udaljenosti, otvaranjem zaslona (blende), postavljanjem svjetla, ekspozicijom i zgodno odabranim motivom, fotografije iz podzemlja imat će ne samo dokumentarnu, već i estetsku (možda i umjetničku) vrijednost. Samo jedna pogreška ili propust može imati za posljedicu, da će trud biti uzaladan, a film upropašten. To isto vrijedi, kako za snimanje magnezijevim prahom, tako i za snimanje bljeskalicama.

Čovjek na slici uvijek će nam dobro doći za usporedbu i veličinu objekta ili dvorane koju snimamo (Slika 1, 2, 6, 7). Položaj čovjeka jedino ne smije biti neprirodan ili usiljen, ne smije biti u neprikladnoj odjeći (slika 2.), tj. onako, kako inače ne bi dolazio u podzemlje. Ako nemamo čovjeka na slici ili neki drugi poznati predmet radi usporedbe veličine, tada sigaste tvorevine poprimaju neodređenu veličinu, koja za onog koji nikada nije bio u podzemlju predstavlja neku vrstu nepoznance (slika 4 i 8). Više puta se dogodi, da se takova slika gleda i naopako okrenuta, a da neupućenog to ništa ne smeta! Kod snimke detalja potrebno je uvažiti zgodno postaviti ili kutiju šibica, karbidnu ili džepnu električnu lampu, ruku ili neki drugi dobro poznati predmet. Snimamo li detalje u bojama, tada predmet za usporedbu treba izabrati u onom tonu (crvenom ili drugom), koji će nam kod izrađene slike ili pozitiva poslužiti kao neka vrsta korekcije za ostale boje na slici.

Snimanje dvorana ili većih detalja uvijek se treba dobro planirati, kako s obzirom na položaj fotografskog aparata, tako na najzanimljiviji detalj i razmještaj svjetila.

Ako se snimanje vrši flešom, vacu bljeskalicom ili magnezijem, tada objektiv aparata ostaje otvoren do završetka snimanja jednog prizora. Osvijetlimo li dvoranu flešom ili vacu bljeskalicom treba dobro paziti, da na negativu ne ostane registrirano i naše kretanje. U toj prilici iza fotoaparata postavimo karbidnu lampa

koja će nam dati dovoljno svjetla kako bi se mogli kretati u polumraku. Treba paziti da na sebi tom prilikom nemamo neki blještavi predmet (kacigu ili nešto drugo na odjeći) na kome bi se reflektirala svjetlost lampe ili fleša. Uz to treba voditi računa o snazi fleša ili vacu bljeskalice i s određene udaljenosti osvjetljavati predmet (slika 7).

Kako ćemo postaviti svjetla? Kazali smo da svjetlost (magnezijevu) palimo obično iz aparata. Ovisno o količini upotrebljenog praha bljesak će nam osvijetliti određeni dio prostora. Želimo li u tom prostoru svjetlosno naglasiti neki detalj ili snimiti dubinu dvorane ili dužinu hodnika, tada postavljamo dodatna svjetla ispred aparata (tj. sa strane). Pri tome valja paziti, da bljesak ne zaslijepi objektiv aparata, već da ostane zaklonjen ili nekom sigom ili izbočinom stijene, i da se sva svjetla zapale u isto vrijeme. Na ovaj način dobivamo snimke na kojima se nazire plastika snimanog objekta ili prostora. Treba paziti da se pri paljenju magnezija iz aparata on ne pali tako, da bljesak napravi sjenu aparata na snimku.

Kako ćemo odrediti granicu snimanja? Kada pogledamo kroz tražilo aparata pri danjem svjetlu, tada točno vidimo što će nam ostati registrirano na negativu. No u podzemlju, gdje nema dnevne svjetlosti pomoći ćemo si našim lampama. Jedan od drugova osvijetlit će desni i lijevi rub, odnosno gornji i donjni dio objekta, a fotograf će prema tome mijenjati udaljenost aparata ili koristiti određenu vrstu objektiva.

Reportažno snimanje omogućavaju bljeskalice. Ovako snimljene fotografije u prvom redu imaju dokumentarni karakter i namjenu. No ako smo i u toj fotografiskoj tehnici stekli potrebno znanje snimke će biti i kvalitetne i vrijedne. (Slika 6).

Snimanje u ledenicama različito je u tome što treba voditi računa o blještavilu leda i ledeni sige od kojih će se drugačije reflektirati svjetlost nego od kalcitnih stijena. Pri ovom fotografiraju lijepe snimke mogu se dobiti indirektnim svjetlom (uz odgovarajuće otvaranje zaslona) jer je reflektiranje svjetla jače nego u drugim prilikama. Ako su ledene sige u blizini otvora pećine ili jame tada se mogu snimati u protusvjetlu ili uz korištenje dnevnog svjetla (eksponaža svjetlomjerom — slika 5).

Snimanje otvora pećina ili jama nekada je potrebno radi dobivanja točne slike veličine i oblika. Uz obavezno postavljanje čovjeka treba voditi računa, da svjetlo ne prodire direktno kroz otvor, već da dolazi indirektno. U tom slučaju snimka ne će imati samo dva tona — bijelo i crno, već i čitav niz gradacija i detalja na stijeni otvora (slika 1). U ovom slučaju eksponaža je od 5—6 minuta, ovisno o jačini svjetla (koje prodire kroz otvor, o udaljenosti fotoaparata od otvora i korištenju dodatnog osvjetljenja (od mjesta gdje je fotoaparat) s kojim želimo naglasiti i detalje s unutrašnje strane ulaza.

Zajedničko snimanje primjenjuje se prilikom snimanja sa stativima i flešom upotrebljavajući crno-bijeli ili kolor-film. Ako u jedan speleološki objekat uđe veća grupa s fotoaparatom moguće je uz jedno osvjetljenje fotografirati s više aparata. Svaki treba svoj aparat usmjeravati u jedan dio snimanog objekta, otvoriti objektiv (na B ili T), može se i postaviti uz objekt radi usporedbe veličine, i nakon bljeska zatvoriti objektiv. Slično se može snimati i s flešom ili vacu bljeskalicom, ako ostali bez bljeskalica otvaraju objektive aparata na komandu snimača s bljeskalicama. Ovako se može snimati i iz ruke, jer kratkoča bljeska ne utječe na eventualni pomak ili nestabilnost pri snimanju.

Stereofotografija omogućava snimanje i dobivanje treće dimenzije — dubine. Snima se fotografskim aparatom s dvije leće, tj. dva objektiva razmaknuta za 65 mm (koliko iznosi razmak ljudskih očiju). Promatranjem ovakovih fotografija dobivamo osjećaj treće dimenzije. Naročito su uspješne i efektivne ovakove snimke u koloru. Stereofotografije možemo snimiti i s običnim aparatom, ako na stativ montiramo specijalnu polugu po kojoj ćemo moći pomičati naš aparat na spomenutu udaljenost. Izradene fotografije mogu se promatrati kroz poseban stereoskop i na taj način postići osjećaj treće dimenzije.

Slovenski fotograf i speleolog Franci Bar već niz godina snima stereoskopske diapositive u boji, ali za njihovo promatranje potrebne su kombinirane crveno-plave naočale da bi se mogla uočiti plastičnost snimaka.

Slika 8. Detalj iz pećine Vaternice

kod Zagreba

Foto: A. Markić

I na kraju spomenimo i **zamagljivanje objektiva**, koje nastaje ako iz relativno hladnije površine ulazimo u toplije podzemlje. U tom slučaju najbolje je pričekati dok se maglica ne ukloni sama ili čemo je obrisati mekanom jelenjom kožicom. Svako drugo brisanje (maramicom ili dijelom odjeće) imat će fatalnih posljedica za ispravnost fotografskog objektiva.

* * *

Podzemlje našeg krša je jedan posebni svijet usred svega do sada poznatog na njegovoj površini. Taj, za sada još nedovoljno istraženi prostor pun je neobičnih detalja, koji su više puta zaista nevjerojatni. Kada se vraćamo na površinu naše riječi — napisane ili izrečene, obično su preslabe, da ga vjerodostojno opišu.

Naš velik prijatelj i pomagač pri tome je fotografski aparat, koji će točno registrirati sve ono što su naše oči vidjele. A da to bude što bolje i uspješnije zabilježeno, potrebno je dobro poznavanje svih gore navedenih uvjeta i načina, mnogo strpljivosti i marljivog rada.

Uz dobru fotografiju opis svakog speleološkog objekta, njegovi nacrti i tlocrti bit će razumljiviji, jasniji i privlačniji, a ljepote podzemlja postat će nam draže i pristupačnije.

LITERATURA:

1. Bar, F., 1961 — Osvetljavanje pri fotografiranju u jama; *Naše jame*, 1960, br. 1—2, str. 71 — 74, Ljubljana;
2. Fizi, M., 1960, *Fotografija*, str. 199—209, Zagreb;
3. Gjivoje, M., 1951, *Kako se fotografski snimeju špilje*, *Naše planine*, br. 2, str. 42—49, Zagreb;
4. Pavličević, D., 1961, *Novo sredstvo za fotografsko-ovsvetljavanje*, *Speleolog*, god. IX., str. 23—24, Zagreb;
5. Pavličević, D., 1961, *Speleofotografija*, *Osnovna znanja iz speleografije*, str. 25—27, Zagreb.

NASJE FOTOGRAFIJE

SREĆKO BOŽIČEVIĆ

U slikovnom prilogu ovog broja predstavljamo čitaocima Srećka Božičevića, speleologa, fotoamatera i našeg revnog suradnika.

Rodio se 1935. u V. Trnovitici u Moslavini, školovao u Zagrebu i tu je diplomirao na Geološkom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta. Planinarstvom se počeo baviti godine 1951, a aktivnim speleološkim radom od 1953. kao član S.O.P.D. »Željezničar« u Zagrebu. Ubrzo postaje tajnik Odsjeka, a kasnije i urednik časopisa »Speleolog«. Godine 1957. organizira speleološki odsjek u PDS »Velebit«, a od 1960—1962. je pročelnik Speleološke Komisije PSH.

Mnogo se bavi publicističkim radom. Od 1950. godine surađuje u »Našim planinama«, a uz to piše speleološke, popularne i putopisne članke u još desetak novina, časopisa i publikacija. Svoje članke ilustrira vlastitim fotografijama, kako crno bijelim, tako i u koloru. Uz to se aktivno bavi predavačkim radom u okviru planinarske organizacije i Narodnih sveučilišta propagirajući ljepote naše zemlje i ideje planinarstva. Predavanja popraćuju s vlastitim kolor diapozitivima.

U zadnjih nekoliko godina izlaže na izložbama planinarske i umjetničke fotografije, gdje dobiva i nagrade za svoje radeve.

Za dosadašnji obimni rad na polju planinarstva dobio je 1962. od PSJ u znak priznanja srebrnu značku.

Ovaj kratki prikaz, zatim slikovni prilog, slika na naslovnoj strani i članak »Fotografiranje u podzemlju« dat će nam bolji uvid u Božičevićeva nastojanja nego dalje nizanje biografskih podataka.

Urednik

PODACI O FOTOGRAFIJAMA

uz članak »Fotografiranje u podzemlju«

Sl. 1 Aparat »Alfix N« 2,8. Ekspozicija 1/50. Blenda 5,6. Film »Ferrania« 18/10° Din. Format Leica.

Sl. 2 Aparat »Flexarete« 3,5. Film »Ferrania« 18/10° Din. Blenda 5,6. Format 6×6. Osvjetljenje: smjesa mganezija i torija. — Slika se nalazi na prvoj stranici priloga (druge po redu).

Sl. 3 Aparat »Flexarete« 3,5. Film »Ferrania« 18/10° Din. Format 6×6. Blenda 3. Zavarač na B. Osvjetljenje: fleš postavljen iza sigaste zavjese. U donjem lijevom ugлу acetilenска svjetiljka radi usporedbе veličine.

Sl. 4 Aparat »Alfix N« 2,8. Film »Agfa« 21/10° Din. Blenda 5,6. Ekspozicija flešom.

Sl. 5 Vidi sliku V. Mača u slikovnom prilogu prethodnog broja pod naslovom »U carstvu leda«.

Sl. 6 Aparat »Alfix N«. Film »Agfa« 21/10° Din. Ekspozicija: fleš manje snage. Blenda 5,6.

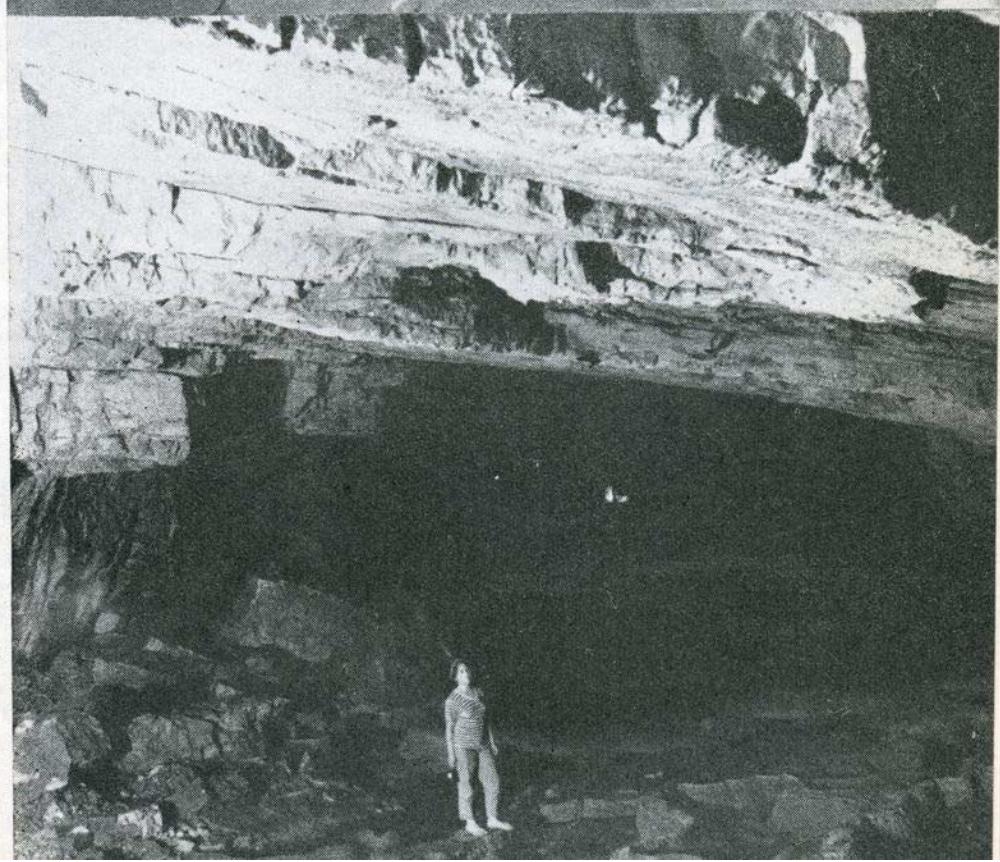
Sl. 7 Aparat »Flexarete« 3,5. Film »Agfa« 17/10° Din. Format 6×6. Blenda 8. Ekspozicija: oko 10 bljesaka flešom uz postojeću električnu rasvjetu. Na slici je došla do izražaja dužina hodnika.

Sl. 8 Detalj snimljen karbidnom svjetiljkom. Eksponirano 4 minute uz blendu 8.

jezero
ina jama
Lici)

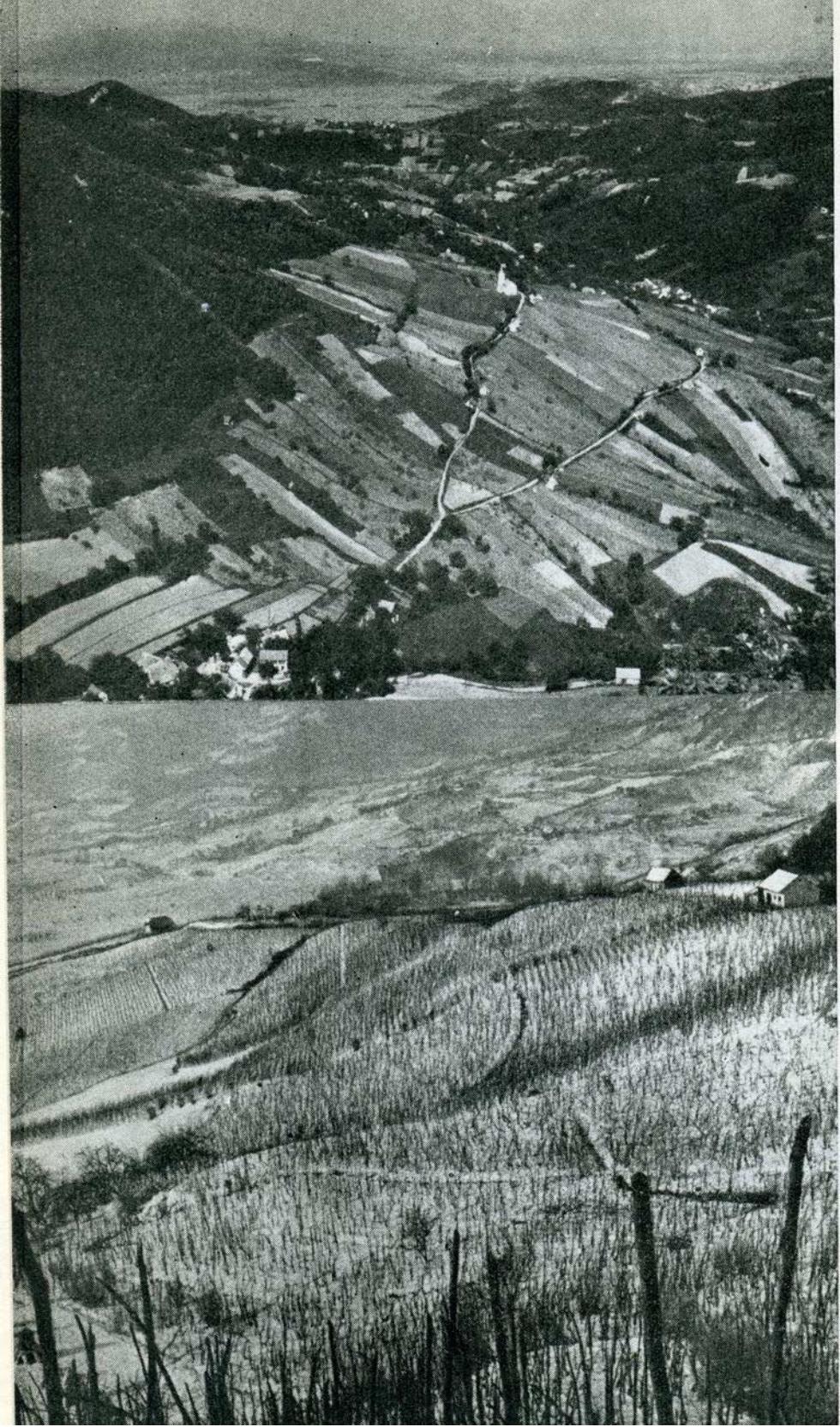

ćina
etrenica
Popo-
m polju

Pogled
s Oštanca na
Rude kraj
Samobora

Klanječki
vinogradi
u zimi

Zgode i nezgode iz Bihora

1. PUT POD NOGE, PA U BRDA!

Odavna mi je želja bila da jedanput doživim i vidim vlastitim očima jedan od zabitnih krajeva naše zemlje, gdje je, kako kažu, vrijeme prestalo da teče. Takvih zaostalih područja danas ima sve manje, jer ih novo vrijeme redom briše sa zemljopisne karte. Upravo mi planinari imamo najviše mogućnosti na našim planinarskim putovanjima, da se susretнемo s posljednjim tragovima jednog takvog života koji izumire.

Kolikogod ovakvi ostaci srednjovjekovnog života sadrže u sebi egzotike i pružaju neki posebni čar, otprilike kao muzej koji je odjednom oživio, ne treba za njima žaliti, jer oni doista i pripadaju muzeju. U živoj formi ne služe nam na čast.

Jedno od takvih područja bez sumnje je Bihor, prostrani planinski predio tamo negdje između Sandžaka, Srbije i Crne Gore. Za Bihor sam prvi puta saznao — vjerojatno kao i mnogi drugi — iz romana »Bihorci«, koji je prije desetak godina izazvao senzaciju ne samo svojim kvalitetama, nego i osvajanjem književne nagrade od milijun dinara. Roman je napisao rođeni Bihorac Čamil Sijarić i njime uspio dati tako impresivnu i zanimljivu sliku svog zavičaja, da je kod mnogih čitalaca izazvao želju da si vlastitim očima pogledaju Bihor. Mnogi su to poželjeli, ali sumnjam da je netko uspio želju i ostvariti, jer se već u samom početku jedne takve namjere javlja čitav niz poteškoća. Pronaći Bihor na zemljopisnoj karti — već samo to pitanje — gotovo je neriješivo.

Međe Bihora nisu utvrđene ni geografskim ni administrativnim granicama. Možda ćemo biti najprecizniji, ako Bihorom smatramo područje koje je naseljeno Bihorcima, jer stanovnici su ono što daje pečat čitavom kraju, a ne priroda. Ipak ni s ovakvom definicijom Bihora nismo dobili čvrstog kriterija, jer ga nemaju ni sami Bihorci. Dok neki smatraju pravim Bihorom samo onaj dio koji gravitira selu Petnjici, ima ih koji taj pojam toliko šire, da obuhvaćaju čak i gradić Bijelo Polje na rijeци Limu.

Pokušao sam u nekoliko navrata utvrditi nad geografskom kartom putni plan za jedno putovanje po Bihoru, no dalje od pokušaja nisam dospio. Ceste i prometne komunikacije obilaze Bihor kao okuženo područje. U turističkim priručnicima o Bihoru ni spomena! Ugostiteljstvo kao da je tamo tuđ izraz. I tako je Bihor ostao i dalje po strani od svih mojih putovanja. Ne samo mojih, jer nogu planinara, turiste i skijaša ni do danas još nije ozbiljno zakročila u taj prekrasni i zanimljivi kraj.

I kako to već biva u životu, prilika da proputujem Bihorom pružila mi se iznenađa, kad sam se tome najmanje nadao. Postao sam članom jedne ekipe kojoj je bio zadatak da prokrstari Bihorom uzduž i poprijeko, da obide svako selo, pa trajalo to koliko mu drago. A trajalo je dobra tri tjedna.

Na pitanje, što je bio zadatak ekipe, vrlo teško bi bilo dati kratak odgovor. Svaki njen član imao je drugi zadatak. Zajednička bila je jedino misao, da po takvom kraju nije pametno putovati pojedinačno. Tako se u ekipi našao školski nadzornik Rašo, čija je dužnost bila, da barem jednom godišnje obide sve škole svoga područja. Po njegovom uvjerenju trebalo bi taj mrski posao, vezan uz naporno pješačenje, uvrstiti u popis disciplinskih kazna za javne službenike i to na prvo mjesto. Bio je inače u izvanrednoj fizičkoj kondiciji — fizičke napore mrzio je samo iz psiholoških razloga. Ne treba naglašavati da je o planinarstvu imao najnegativnije mišljenje.

Posve oprečan drugu Raši bio je drugi član naše ekipe, Doktor. Njegove nezasitne planinarske ambicije čak su premašivale fizičke mogućnosti. U Bihor ga je privukao zamamljiv podatak, da u tom zaostalom kraju, gdje zdravstvena služba još uvijek vodi pionirsku borbu, na malom prostoru ima skupljeno čudo svakojakih

bolesti, počevši od najobičnijih pa sve do prave pravcate gube — uglavnom dovoljno, da svakom istraživaču ovakve vrste srce zadrhta od radosne nade.

Imali smo zatim u ekipi arheologa. Bio je to Grujo, simpatični Crnogorac pedesetih godina. On je duduše samo arheolog-amater, no poznato je da kvalifikacije jednog profesionalca ne mogu nadomjestiti entuzijazam jednog amatera. Osim toga njegov interes je daleko prelazio granice arheologije i podjednako zasijecao u etnografiju, historiju i muzeologiju, no mi smo ga zbog kratkoće nazivali arheologom. Njegove planinarske kvalitete možemo ocijeniti ovako: odličan (ako se de nekog arheološkog lokaliteta trebalo popeti); sasvim nedovoljan (ako se taj lokalitet nalazio u dolini). Uostalom, o njemu će kao i o svakom drugom članu ekipe biti još opširnijeg govora kad za to dode vrijeme.

Cetvrti član ekipe, Vaso, bio je od mjesnog odbora dodijeljen našem Doktoru da mu kao poznavalac lokalnih prilika bude pri ruci, da mu pronade dovoljan broj bolesnika kao i da mu osigura društvo što većeg broja defektnih svakojake vrste. Bio je idealan za dotično zaduženje iako je po stručnim kvalifikacijama bio krojač, jer je sadašnjom funkcijom bio vezan uz zdravstvo i socijalno staranje. Zdravstvu je naročito počeo nagnjati posljednjih godina, od kada se počeo liječiti radi čira na želucu. Kao stručnjak za organizaciju zdravstva bio je naročito cijenjen zbog toga, jer je bogato iskustvo stekao na vlastitoj koži. Ovo putovanje koristio je ujedno kao priliku, da na terenu obide korisnike socijalne pomoći, te da provjeri tko stvarno koristi tu pomoći i da li su njegovi štićenici još u životu. Sto se tiče njegovog odnosa prema planinarstvu, predstavljao je pravu sfingu. Ovio se misterijem šutnje i nije preostalo drugo nego pričekati prvu uzbrdu.

Jasno je da se putni planovi članova sa tako različitim zadacima nisu mogli idealno poklapati, no stvar je riješena vrlo jednostavno: svi za jednoga, jedan za sve. Tako je npr. arheolog zajedno s liječnikom obilazio gubavce, liječnik se verao po srednjovjekovnim ruševinama, a školski nadzornik i jedno i drugo. Vladalo je opće mišljenje da je u ekipi najljepše meni. Poput ostalih članova red je bio da i ja sebi nadem neku funkciju u toj putnoj družbi. Pošto nisam imao drugoga zadatka, nekako od samoga nametnula mi se uloga planinara. Postao sam dakle u neku ruku profesionalni planinar. Svi su mi zavidali na mojoj bezbrižnosti, smatrajući da je moj zadatak najlakše izvršiti, jer gdjegod se mi penjali po Bihoru, sve je to bilo planinarenje. Dalji tok dogodaja pokazao je da je stvarnost bila posve drugačija. Svi su se naime radije uživljivali u ulogu arheologa, nadzornika, liječnika itd., ali kad su se samnom trebali uživjeti u ulogu planinara i popeti se na neki vrh, nalazili su na stotine razloga protiv toga.

Prije nego pređem na opis naših zgoda i nezgoda po Bihoru, treba da kažem nekoliko riječi i o Bihorcima, jer oni igraju najvažniju ulogu u dogodajima koji se opisuju.

Možda nigdje u Jugoslaviji raskorak između starog i novog nije tako golem i očit kao u Bihoru. Stara generacija drži se uporno i grčevito starih navika i običaja. Konzervativnost, nepovjerljivost, začahurenost, to je oružje kojim sve do najnovijeg vremena brani od vanjskih utjecaja stari način života i ostatke patrijarhalne društvene strukture. Tu vlada carstvo praznovjerja i fanatizma.

Nasuprot toj staroj generaciji stoji mlada generacija. Zahvaljujući prirođenoj svojoj inteligenciji, školi i kontaktu s vanjskim svijetom, ona svakim danom sve više izmiče utjecaju starog Bihora. Svi mladi Bihorci sanja o boljem životu, nastoji da se otme srednjem vijeku i uskim okvirima kojima je sapet, pa makar i uz cijenu napuštanja svog zavičaja. I na kraju, što je za Bihor možda najtipičnije, tu gotovo da i nema srednje generacije. Sve što je sposobno za rad otišlo je u potragu za službom, jer ona daje bolje perspektive nego rad na vlastitoj zemlji.

I tako stari Bihor izumire. Naglo nestaju i posljednji njegovi relikti. Stigli smo možda baš u posljednji čas srednjeg vijeka na izdisaju, i posljednji smo očevici anahronizma koji odlazi u nepovrat.

Što se tiče porijekla, nema sumnje da jezgru bihorskog stanovništva tvori slavensko starosjedilačko pučanstvo, koje se tu uspjelo zadržati pravovremenom islamizacijom. Bihorci su većinom Muslimani, nacionalno neopredijeljeni, ali govore tako krasnom, slikovitom i sočnom ijekavštinom, da je upravo njihov jezik ishodio opće priznanje Sijarićevom romanu »Bihorci«. Kao i drugdje na Balkanskom polu-

Motiv iz Bihora Foto: Dr Ž. Poljak

otoku i ovamo su migracione struje dovele razne došljake, i Slavene i Šiptare. Ali Bihorci tako brižljivo njeguju svoju tradiciju i pamte svoje pretke mnoga generacija unazad, da je redovito lako proniknuti u porijeklo pojedinih porodica.

Toliko kao uvod, a sada naprtnjaču na leđa, civilizaciji »doviđenja«, put pod noge pa u brda.

2. IMA L' ITKO DA SUMNJA?

Na našem putu kroz Bihor stigli smo u jedno tipično planinsko raštrkano seoce. Naš arheolog Grujo kao i obično potražio je najstarijeg čovjeka u selu radi anketiranja. Naime, ako je takav starac još svježeg duha, može dati niz podataka, koji su za svakog etnografa i arheologa upravo dragocjeni. Ne samo što sjećanje starih ljudi zahvaća mnogo dublje u prošlost, nego oni imaju redovito daleko više smisla i ljubavi za narodnu predaju negoli mlađi svijet. Za starijeg Bihorca nije neobično da zna nabrojiti svoje pretke i desetak koljena ili pasova unazad. Najvažnije je kod takvih susreta steći povjerenje, jer stranci koji traže podatke o lokalnim prilikama uvijek su sumnjivi. Još uvjek živi sjećanje na otkupe a i danas su vrlo nepopularni službenici poresko-finansijske struke.

Interes našeg Gruje vrlo je širok. Sve što spada u djelokrug jednog zavičajnog muzeja njegova je domena i njegova anketa uvijek ima obilježje epske širine. Čim on počne: »Reci ti meni, starče, ima li tu u selu neko starinsko groblje, crkvina, selište ili gradina...« svi ostali članovi ekipe mogu mirne duše leći u hladovinu i odspavati sat dva. Naš Grujo vodi preslušavanje neslomljivom upornošću i stoičkim mirom. Kad je anketa konačno završena, anketirana osoba nalik je na iscijedeni limun. Ma kako se nastojalo sakriti, nema te seoske tajne koju on napokon ne bi izmamio. Nema kriminalističkog istražitelja, koji bi u metodici preslušavanja bio ravan našemu Gruji. Njemu bi mogli slati u nauk ne samo početnike, nego i mnogog rutiniranog islijednika radi usavršavanja.

Uloga daktilografa kod tih preslušavanja redovito je pripala meni. Istina, najbolje je kad si zainteresirani pravi sam bilješke, no Bihorci većinom zauzimaju obrambeni i nepovjerljivi stav čim vide olovku i papir. Nema druge, nego da netko neprimjetno, okrenut ledima, tobože nezainteresirano bilježi dobivene podatke. Grujo ima već tako razvijen osjećaj, da iz maštovitog i maglovitog pričanja kao što je tradicija i predaja može izvući ono što je blizu istini i zanimljivo za nauku. Ukoliko vjerodostojnost nekog važnijeg podatka dolazi u sumnju, dolazi do provjeravanja. To se postiže ili usporedivanjem podataka dobivenih na nekoliko mesta ili uviđajem na terenu.

U ovom selu našeg su arheologa naročito zainteresirali neki znakovi navodno uklesani u obližnjem kanjonu kod jednog izvora. Prema pričanju anketiranog starca i jednoglasnom svjedočenju ostalih mještana tamo se na stjeni jasno može razabrati ruka, krst i zvijezda. Nitko od njih nije sumnjao u to da se tu radi o tajnoj formuli čije rješenje vodi do nekog sakrivenog blaga. U okolini ima veliki broj spilja i jedna od njih sigurno mora biti skrivnica tog blaga. U tome ne može biti sumnje, jer tako govori predaja iz najstarijih vremena, a tako navodno piše i u starim knjigama. Nitko od prisutnih nije ih doduše čitao, ali ako tradicija tako kaže, mora da je istina.

Okupilo se pola sela da prati diskusiju o toj seoskoj misteriji. Svi su bili uzbudeni i jednoglasno uvjerali da ovi znakovi mogu biti u vezi jedino s nekim zakopanim blagom. Tek tu i tamo poneki pritajeni podrugljivi smješak bio je dokaz, da i ovđe još ima sačuvanog smisla za zdravo rasudivanje. Kada je Grujo prisutnim postavio pitanje, tko je od njih osobno vido te uklesane znakove, počela se zapažati izvjesna nesigurnost. Padale su izjave:

— Nisam ih osobno vido, ali ih je vido moj otac.

— Meni je o tome govorio još moj pokojni djed, a on je nadaleko bio poznat po svome poštenju i čistromlju.

— Nisam imao vremena da posjetim to mjesto, a i zašto? Svi mi znamo da tajno pismo postoji: ruka, krst i zvijezda.

— Kad svi pametni ljudi u selu kažu da pismena postoje, mogu li ja da ne vjerujem?

Našem Gruji mrski su neriješeni problemi, pogotovo arheološke prirode. Ostao je uporan do kraja i predložio prisutnima jednostavno rješenje:

— Krenimo svi zajedno tamo, pa da pokušamo pročitati i rastumačiti tajne znakove.

Starac koji je bio najgrlatiji i koji je tvrdio da je pismena vido vlastitim očima, stao se na te riječi vidno kolebati. Žalio se da ima slabe noge, da je danas veoma umoran, te da je već vrlo davno kad je pismena vido posljednji puta. Ali pritjeran od nas i od vlastitih mještana, pristao je napokon da nas vodi. Krenuli smo dakle iz sela i uputili se u potragu za seoskom tajnom. Prešli smo preko polja i doskora stigli do krševitih stijena. Jedan šumni potočić doveo nas je do ulaza u mračni tjesnac, što se usjekao duboko u planinu. Pod vodstvom seoskog starine ušli smo u kanjon i prodirali sve dublje i dublje u planinu. Lijevo i desno promatrali su nas mračni otvori spilja. Tko zna što se sve skriva u tamnom podzemlju biharskih planina. Naši pratnici pokazali su nam jednu pećinu, koja navodno nema kraja. Satima se tu može hodati podzemnim hodnicima, obala podzemnih jezera i rijeka, ali kao nekим čudom, posjetilac se konačno opet nađe na ulazu.

Stigli smo napokon do izvora u čijoj blizini bi se trebala nalaziti stijena s uklesanim znakovima. Najprije smo se na izvoru okrijepili, a zatim se dali u potragu. Čitavo prije podne smo lutali gore dolje, tražili lijevo desno, opipavali stijene, ali znakova nigdje, pa nigdje.

— Mora da su tu negdje, ja znam da postoje — starac je uzdišući stalno uvjerao nas a pomalo i sebe.

— Ruka, krst i zvijezda, sjećam se kao danas.

— Moraju biti, ali kao da ih nešto skriva od mojih očiju — mrmljao je neprestano. Ponegdje na stjeni nešto je i ličilo na zvijezdu, ali nije bilo ostalih znakova. Na drugom mjestu pokazivao nam je raspucanu stijenu i tvrdio da bi i slijep vido da je tu uklesana ruka.

Tip bihorskog sela

Foto: Dr Ž. Poljak

— Ne razumijem samo kamo li sad taj krst i zvijezda — jadikovao je starac. Kada je napokon svima postalo jasno da je daljnja potraga besmislena, prekine Grujo tu zabavnu igru. Bilo je očito da je narodna predaja ovdje zatajila. Grujo je našao i objašnjenje za čitav taj problem. Predaja ima vrijednost samo za onoga tko je zna ispravno tumačiti. Današnji stanovnici sela nisu starosjedioci. Njihovi pretci doselili su ovamo prije nekoliko generacija i predaju o tajnim znakovima donijeli sa sobom iz staroga kraja. Tamo je ona vjerojatno imala i realnu podlogu. Presadili su je ovamo u novi zavičaj a nitko nije ni pokušao da posumnja ili provjerava tako svetu stvar kao što je predaja.

Vraćali smo se u selo. Za vrijeme potrage u kanjonu mještani su bili ozbiljno pokolebani u svom uvjerenju. Sada su hodali šuteći i razmišljali. Zanimalo nas je kako će završiti ta borba između razuma i mistike. Izmiljili smo iz kanjona i putem do sela uživali u bujnom zelenilu i živopisnim pejzažima. U selo smo stigli gladni i izlet je završio za punim stolom. Poslije ručka naša se ekipa spremila da nastavi put. Na rastanku s mještanim rukovali smo se sa svim članovima današnje ekspedicije. Trenutak je bio pun napetosti i iščekivanja. Svi smo osjećali da bi u tom momentu netko trebao reći nešto pametna i rezimirati rezultate današnjeg istraživačkog pothvata. Pogledi su bili uprati u starca, duhovnog začetnika čitavog problema. On se malo nakašljao, važnom gestom zasukao sijede brkove i svečanim glasom izjavio:

— Ruka, krst i zvijezda postoje! Mi svi to znamo. Ima l' itko da sumnja? Zaređao je sugestivnim pogledom od jednog do drugog. Nitko mu nije protuslovio. Samo kimanje glavama.

Predaja je pobijedila.

3. ARHEOLOŠKA OPERETA U PODZEMILJU

Glas o našem putovanju i obilasku historijskih mjesta prošao je kroz Bihor — tako nam se barem činilo — brzinom svjetlosti: Grupa stranih ljudi oboružana tlocrtima i raznim aparatima obilazi ruševine, gradišta, crkvišta i tome slična mjesta.

Upravo ona mjesta, oko kojih je narodna mašta isprela najbujnije priče. Vijest o našem prvom pothvatu — mi smo mu dali ime »Ruka, krst i zvijezda« — krenula je od usta do usta i od neuspjeha na kraju je ispađao pravi triumf.

Narodna mašta našla je nove hrane, i priče staraca uz ognjišta o zakopanom blagu počele su iznenada visoko kotirati. Jednu te istu priču s manjim varijacijama mogli smo naći u svakom selu pa čak i zaseoku. Priča o kraljevskom blagu koje je u davno vrijeme zakopano da se spasi od neprijatelja, svuda je bila gotovo identična. Razlikovala se samo po lokaciji, jer svako selo imalo je svoju vlastitu lokaciju. Stari su rado prihvatali inicijativu. Priče su postajale sve slikovitije, a količina blaga u njima rasla je do krajnjih granica koje bi slušaoci mogli podnijeti. A te granice bile su skoro nedohvatne. Kad bi samo deseti dio tih priča bio istinit, cijeli Bihor mogao bi se popločati zlatom iz tih blaga.

U nekim selima nije bila ni potrebna naša prisutnost. Već sam glas o traganju za blagom toliko je uzbudio fantaziju, da su se ponegdje i bez nas formirale ekipe koje su počele sa »arheološkim« iskapanjima. Na svom putu nailazili smo na raskopane ilirske tumuluse. Jasno, na naše pitanje nitko nije imao ni pojma tko bi to mogao uraditi. Teško je bilo izvrgnuti se podsmijehu i priznati da je pod tumulima u najboljem slučaju moglo biti nađeno tek par brončanih predmeta i možda strunulih kosti. Jadni Iliri! Taj siromašni i primitivni narod stočara po mišljenju Bihoraca morao je plivati u zlatu i srebru.

Pokraj jednog raskopanog tumulusa našli smo ilirsku brončanu kopču. Bila je slomljena. Na drugom mjestu našli smo ostatke srpa ili nekog sličnog predmeta. Bio je sav izlomljen. Očito, da je nezadovoljni kopač na taj način iskalio svoj bijes, kad je konstatirao da se ne radi ni o zlatu ni o predmetu koji bi mogao u današnje vrijeme biti od neke praktične vrijednosti. Vidjeli smo i jedan grob — vjerojatno iz doba antike — koji je bio razvaljen, demoliran i opustošen tako temeljito, da se to moglo protumačiti jedino mržnjom primitivca prema nečemu što je iznad njega, mržnjom iskonskom, vandalskom, nemotiviranom.

Uskoro smo imali prilike da se opet susretmamo s magičnom snagom koju kod Bihoraca imaju priče o zakopanom blagu. Bilo je to u jednom selu na drugom kraju Bihora. Nije bilo potrebno da se predstavljamo i tumačimo naše namjere, jer je glas o našem »traganju za blagom« bio brži od nas. U selu su nas lijepo dočekali ali su nas pratili na svakom koraku. Svatko je želio da iskoristi priliku i da kao sudionik istraživanja dođe do svog dijela. Naš Grujo počeo je odmah s preslušavanjem jednog starca:

— A sada stari, reci ti lijepo meni, ima li u tvom selu neko staro groblje, crkvište, gradište...

Desetak minuta kasnije već je pala odluka: poslije podne ide se u posjet Zazidanoj pećini. Ulaz joj je zagrađen debelim zidom, a na njenom kraju zmija leži nad blagom. Stari je bio vrlo dobre volje i razgovorljiv. Zadržao nas je kod sebe na ručku. Poslije ručka opremio nas je lučima i petrolejskim svjetiljkama. Sam se osjećao preslabim da krene na tako naporan i opasan pothvat, ali je poslao u selo po dobrog vodiča. Kad smo izašli iz kuće, imali smo što vidjeti. Desetak ljudi ozbiljnog izgleda opremljeni lučima i svjetiljkama čekalo je već na znak za pokret. Najvažniji od njih rukovao se sa svakim od nas i ovako se predstavio:

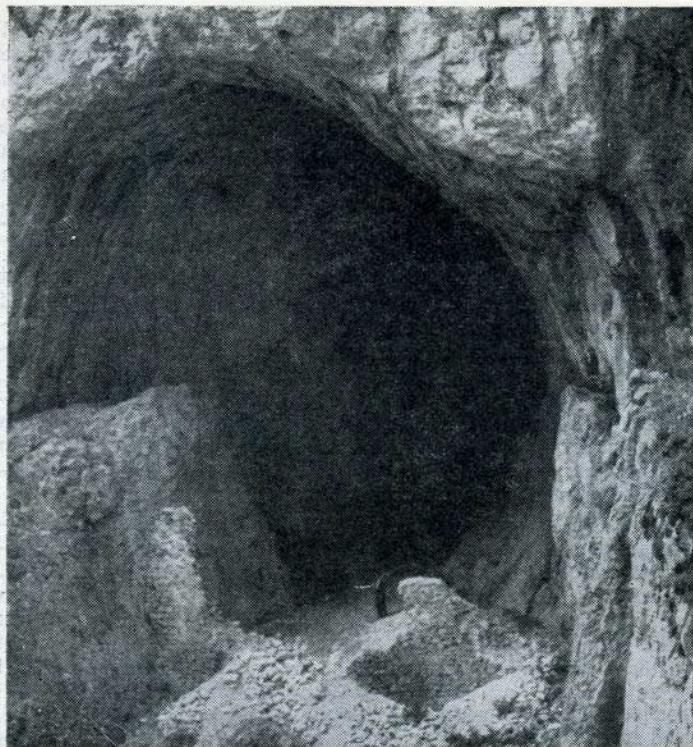
— Poznam svaki kamen, svako stablo i travku na tri sata daleko. Vodit će vas do pećine, ali ne tražite da u nju ulazim. Ne bojim se ni puške ni topa, ali u pećinu me nećete dobiti, ma koliko tamо bilo zlata.

Ostala družba nije dijelila njegove osjećaje i jednoglasno se ponudila da nas slijedi makar do samoga pakla. Svaki je bio opskrbljen nekom praznom vrećom, čemerom ili kakvim starim vojničkim rancem. Zna se zašto! Jedva su čekali na znak za pokret i bili su nalik na nestrpljive konje pred trku. Vođa je napokon dao znak za pokret i dostojanstvenim korakom, svijestan svoje važnosti, krenuo na čelu kolone. Mrkim pogledom ošinuo bi svakoga, tko bi se usudio da ga prestigne, pa i onoga tko bi pokušao da mu ide uz nogu.

»Zazidana pećina«

Foto:

Dr Ž. Poljak

Strmom zavojitom stazom ulazili smo sve dublje u planinu. Bila je to krševita planina ispresjecana pukotinama i sutjeskama. Stada mršavih ovaca s mukom su među kamenjem nastojala doseći ono malo oskudne trave, koja je jedva bila do stojna tog imena. Dobar dio planine bio je staro garište šumskog požara. Rezultat nerazumnog nastojanja da se dode do novih pasašta na račun šume. Sada je taj kraj ostao bez jedine svoje vrijednosti, bez šume. Oborine postepeno ispiru s kamena i posljednje tragove zemlje.

No danas treba konačno da dode kraj neimaštini i bijedi, potajna je misao svakog učesnika ove ekspedicije. Jer, mi sigurno imamo tačne podatke i nacrte o položaju blaga. Da nismo sigurni, ne bi valjda pošli na tako mukotrpan put u planinu.

Duboko u planini u jednoj klisuri stigli smo do današnjeg našeg cilja. Tu su nas dočekala dva iznenadenja. Prvo, grandiozni portal pećine, visok kojih dvadesetak metara. Drugo iznenadenje koje u prvi trenutak nismo ni opazili, bile su brojne ljudske glave, koje su izvirivale iz okolnog krša i diskretno nastojale promatrati što mi radimo. Bio je to čitav čopor seoske mladarije, koja je načičkana na okolnim čukama već očekivala naš dolazak. Htjeli su oni već u selu da nam se priključe, no naši pratioći nisu dozvolili da broj odabranih bude previelik. Zbog toga su pojurili za nama iz sela kracicama, stigli do spilje prije naše grupe i tako izigrali odluku seoske elite. Po okolnim čukama zauzeli su položaje koji su bili najpogodniji obzirom na njihovu osobnu sigurnost a ujedno i dobre točke za osmatranje.

No vratimo se sada našoj spilji. Opis njenog ulaza, koji smo dobili u selu, bio je točan. Monumentalni ulaz nekad je bio zagrađen visokim zidom od kamena, debelim oko dva metra, tako da je spilja mogla služiti kao sklonište prilikom pravala

neprijateljski raspoložene vojske. Zapravo, od zida se sačuvao tek manji dio, ali dovoljno velik da se mogla zamisliti njegova konstrukcija i funkcija. Način gradnje i upotrebljeni materijal jasno su ukazivali na srednji vijek. Legende koje kolaju o ovoj obrambenoj pećini imaju dakle istinitu historijsku podlogu. Sigurno je i to da je stanovništvo prilikom zbjega sa sobom u pećinu nosilo sve vrednije predmete iz svojih kuća, a možda ih u spilji čak i zakapalo u slučaju veće opasnosti. Narodna mašta prekardašila je jedino u tome, što te naše jadne pretke iz srednjega vijeka zamišlja kao bogataše, koji su svuda naokolo sa sobom vukli vreće dukata, i drugo, što smatra da to blago do dana današnjega tu stoji i samo na njih čeka da ga zagrabe i troše.

Zlatna grozlica bila je na vrhuncu. Red je bio na nama da izvršimo dužnost koju se od nas očekivalo. Trebalo je ući u spilju, ako treba i do njenog kraja i obračunati s eventualnim leglom zmija otrovnica, koje u zasjedi čekaju na ne-pozvane goste. U mislima naših pratilaca to je vjerojatno jedini zadatak arheologije, bar u ovome momentu. Nema sumnje da su ti ljudi inače bili vrlo pošteni. Sigurno je da moja ekipa neće ostati bez dijela, i da će preživjeli članovi ravno-pravno dijeliti sve što bude oteto podzemljju. Međutim, po pogledima nekih od njih jasno se moglo zaključiti, da u nama ne gledaju više odvažne i pametne ljude, nego pokojnike. Do tog zaključka došli su kad su se osvjedočili da u pećinu namjeravamo bez oružja, kako vatrenog tako i bez hladnog.

Konačno, predstava je počela. S upaljenim svjetiljkama krenuli smo u podzemlje, a u pristojnjoj udaljenosti za nama formirala se kolona mještana. Njen potredak i rastojanje točno su odgovarali stupnju hrabrosti svakog pojedinog člana. Jedan uz nemireni šišmiš dobrano je zatalasao čitavu kolonu i prouzrokovao njenounutrašnje pregrupiranje i brojčano smanjenje. Dok su oni članovi kolone koji su odstupili iz spilje na izlazu pričali o letećim zmijama tjerajući strah u kosti i sebi i slušaocima, oni hrabriji su u novom poretku, koji je odgovarao trenutnoj situaciji obzirom na stupanj neustrašivosti, nastavili da nas slijede, samo na nešto većoj udaljenosti nego ranije. No, opereta bila je doskora završena. Stigli smo do kraja spilje, nismo našli ništa interesantnog i vratili se na danje svijetlu. Razočaranje koje je sada nastupilo kod naših hrabrih drugova bilo je tako bolno i duboko, da su od jednom zaboravili na svaki oprez. Svaki je lično htio prodrijeti do kraja pećine, da se vlastitim očima uvjeri da tu nema ništa drugo osim kamenja i obilja šišmišjeg gvana. Pokušali smo ih utješiti otkrićem gvana od šišmiša, koje bi po količini dostajalo da čitavo selo tri godine gnoji svoja polja. Gledali su nas kao da nisu na čistu, da li mi ozbiljno mislimo da bi se oni mogli vratiti kućama natovareni izmetinama umjesto tovarom zlata. Jasno, naš prijedlog bio je jednoglasno odbačen kao neumjestan.

Zatim je započelo vijećanje nakon kojeg je pala odluka. Ona je bila očiti dokaz, kako ovdašnji živalj tako lako ne malakšava pred životnim nedaćama. Odlučeno je da se pretraže sve spilje u okolini, kojih je bilo više nego desetak. Naročito je bio upadljiv prezir smrtnе opasnosti s kojim su ulazili u podzemlje. Kod toga su pokazali i visoki stupanj trpeljivosti i tolerancije, jer je dalje učestvovanje dozvoljeno i mlađariji, koja je do sada sve to smjela samo promatrati iz sigurne udaljenosti.

Pred večer počeo je povratak. Razbijeni u manje grupice, razočarani tragači vraćali su se svojim kućama. Većina od njih nosila je na sebi trofeje s današnjeg pohoda u obliku čvoruga na glavi i krvavih laktova i koljena. Prvo su uzrokovali stalaktiti, a drugo uglavnom stalagmiti u niskim spiljskim kanalima. Neki su zarađili i opekontine od borovih luči, a svi bez razlike bili su prljavi kao da su se valjali u blatu, a to su u stvari i činili. Mogli smo slobodno ustvrditi da je današnjim danom kod stanovnika ovoga bihorskog sela u potpunosti iscrpljena cjelokupna doza arheoloških i speleoloških ambicija s kojima su došli na svijet. To se tiče, naravno, samo praktičke strane tih disciplina. Naime, čitav daljnji interes za te struke sveden je u teoretske okvire, o čemu rječito govori činjenica, da je još iste večeri glavna tema razgovora oko kućnih ognjišta bila — zakopano blago. S naše strane mi smo iz današnjeg dana izvukli poučak, da je lakše razbijati atome negoli pučku tradiciju. Ona je, izgleda, za razliku od materije — neuništiva.

(Nastavak slijedi)

Dr Željko Poljak, Zagreb

Koji je prvi planinarski putopis u našoj literaturi

(U povodu članka »Zora na Učki« objavljenog u ovom broju)

Mnogi naši planinari, naročito oni koji se zanimaju planinarskom prošlošću, vjerojatno su se već pitali, kada je kod nas objavljen prvi planinarski putopis, tko ga je objavio i gdje je izao. U želji da i sam nađem odgovor na ta pitanja dugo sam trgao po našim starim časopisima i zbornicima zalažeći sve dublje u prošlost. Bio sam znatiželjan da li će taj putopis biti toliko interesantan, da bi se mogao iznijeti pred današnje čitaće i da li će tadašnje doživljavanje planine biti pristupačno i shvatljivo današnjoj planinarskoj javnosti.

Tragajući tako po našoj staroj literaturi naišao sam u starom zagrebačkom tjedniku *Nevenu* iz 1852. godine na članak *Zora na Učki*, potpisani inicijalima A. Ć. Nastojao sam pronaći ne postoji li i neki drugi, stariji napis posve planinarskog sadržaja, no kolikogod sam nastojao, morao sam se vratiti *Zori na Učki*. Prema tome, taj članak star ravno 111 godina, možemo smatrati najstarijim isključivo planinarskim putopisom na našem jeziku, sve dok se možda ne otkrije neki starijeg datuma. Taj članak objavljen je u ovom broju *Naših planina* u rubrici *Iz prošlog stoljeća* ne samo kao historijska grada nego i kao putopisno štivo, koje može zadovoljiti i današnjeg čitaoca.

Druge pitanje koje je trebalo riješiti zadavalo je također dosta posla: tko se krije pod inicijalima A. Ć. i zašto se autor krije pod velom anonimnosti? Treće pitanje je, da li je planinarski pothvat A. Ć-a i njegove grupe izolirana pojava ili možda odraz tadašnje planinarske aktivnosti? Da bi na sva ta pitanja mogli dati odgovor, trebalo se vratiti u vrijeme kad je taj članak publiciran i razmotriti tadašnje književne, kulturne i političke prilike.

Članak je objavljen u jeku zloglasnog austrijskog apsolutizma (1850—1860), u ono grozno doba, kako kaže jedan naš književni historičar (N. Andrić: *Pod apsolutizmom*, MH Zagreb 1906), koje možemo podgrijavati u svojoj uspomeni samo sa strepnjom u srcu. Mirisni pupoljci našeg narodnog preporoda stajali su svi do jednog opaljeni mrazom. Političkog života u to vrijeme uopće nije smjelo biti, a čednom književnom radu stavljao se nož na vrat. Ove su prilike tako podrovalе našu privatnu i javnu iskrenost, da za cijelo to doba čovjek nije bio siguran, da mu već sutra neće doći dekret, kojim mu se javlja, da — na osnovu jedne jedine riječi — gubi službu i egzistenciju. Pjesnički osjećaj i poletna riječ našim se literatima zamrzla u grlu. Skrili su se u svom kutu, da pregore ljutu želju. Već tri godine stajala je naša javnost bez lektire i bez beletrističkog časopisa. Ovoj nestaćici doskočio je poznati književnik i gorljivi patriota Mirko Bogović, započevši 1852. godine uz *Matičinu* pripomoć izdavati krasni tjednik *Neven*. Oko *Nevena* uskoro se

okupila sva aristokracija hrvatskog uma, ali je već prve godine svog uredničkovanja Bogović nastradao. U svom listu štampao je inače sasvim nedužnu pjesmicu Ivana Filipovića, *Domorodnu utjehu*.

*Domoroci, što ste tužni,
Što ste duhom svi klonuli;
Što ste mukom umuknuli,
S koje tuge i nevolje?

Nije vrijeme sad zdvojenju;
Što niј' bilo, to će biti,
Pravda mora pobijediti,
Ma svi vrazi prot' njoj stali...*

I radi te pjesmice bio je skupa s autorom osuđen na dvije godine teške robije u lancima. U tom istom godištu izlazi i *Zora na Učki*, članak pun patriotskih pobuda. Patriotski osjećaji ne kriju se samo među recima, nego se jasno opisuje osjećaj koji izaziva slavljanska narodna pjesma u planini: »... duboko narodno srce tvoje rani, sjetiv te jada i bijede pod kojim ti jadan rod od stoletjah stenje«. Svakako rječiti dokument o patriotskim pobudama u počecima našeg planinarstva, rečenica koja bi mogla biti dovoljna, da nepoznati autor slijedi sudbinu Bogovića. Uz patriotsku notu mjestimice se nazire i socijalna nota iako u ponešto naivnom ruhu.

Nakon svega što je rečeno, nije potrebno objašnjavati zašto je autor želio ostati nepoznat i članak potpisao samo inicijalima. Svoj identitet sakrio je tako uspješno, da sve do danas povjesničari naše književnosti nisu odgometnuli tajnu tog inače plodnog *Nevenog* suradnika. Do njegovog imena uspjelo mi je doći tek na komplikirani indirektni način asocijacijom poznatih elemenata. Bio je to hrvatski političar i sudac Avelin Čepulić stariji (rođen u Bakru 1820, umro na Rijeci 1869). Svršio je pravne nauke i najprije služio kod gradskog poglavarstva u Bakru, zatim u sudstvu na Rijeci, odakle je za vrijeme apsolutizma preselio u Varaždin i Zagreb, da se kasnije opet vrati na Rijeku gdje ostaje do smrti. U mladosti je putovao kao pomorac u Francusku i Englesku i postao dobar poznavalac Zapadne Evrope. Kao i mnogi drugi Primorci, bio je pravi poliglot, savršeno je govorio i pisao talijanski, njemački, francuski i engleski, a uz slavenske jezike poznavao je i mađarski. Suradivao je u *Narodnim novinama*, *Slavenskom jugu*, *Pozoru*, *Domobranu* i *Svijetu*, a sada eto znamo, da je Čepulić i onaj plodni *Nevenov* suradnik koji je pisao pod inicijalima A. Č. Savremenici spominju Čepulića kao darovitog govornika i dalekovidnog političara, a smatrali su ga jednim od najumnijih pravnika i najspretnijih sudaca u Hrvatskoj. U politiku je ušao 1848, odrješito suzbijajući mađarsku djelatnost na Hrvatskom primorju. Zahtijevao je da se u školu uvede francuski umjesto njemačkog. Bio je narodni zastupnik Bakra u Hrvatskom saboru 1848, 1861. i 1865—1867, gdje se istaknuo nedogmatičnim shvaćanjima i širokom naobrazbom evropskog mjerila.

Čepulićev članak u *Nevenu* nije ostao bez odjeka. Broj ljubitelja planina u Hrvatskoj u njegovo vrijeme nije bio velik i stoga nije čudo, da se je jedan učesnik izleta na Učku već iste godine pojavio kao član planinarskog izleta na posve drugom kraju Hrvatske. Bio je to izlet na Kalnik, kamo se taj član penjao zajedno s Ljudevitom Vukotinovićem, poznatim hrvatskim prirodoslovcem, pravnikom i kasnije jednim od osnivača *Hrvatskog planinarskog društva*. Veoma je vjerojatno da je taj član riječke planinarske grupe

bio upravo Avelin Čepulić, premda za to nema nepobitnih dokaza. Činjenica je da je Čepulić baš u to vrijeme preselio u blizinu Kalniku, u Varaždin, a Vukotinović je također u to vrijeme boravio u blizini Kalnika, u Križevcima. Obojica su po struci bili kolege, a dodirna točka bila im je i ljubav prema planinskoj prirodi. Vukotinovića je taj susret s riječkim planinarom tako cduševio, da je već u istom godištu *Nevena* (broj 36, str. 572—573) donio opis njihovog zajedničkog izleta na Kalnik. Bio bi to prema tome po redoslijedu drugi planinarski članak u našoj literaturi. Začinio ga je po tadašnjem običaju s mnogo romantičke, ali ni on nije otkrio Čepulićev identitet. Vukotinovićev članak nosi naslov *Jutro na Kalniku*, a glasi bez preinake, samo nešto skraćen, ovako:

»Čovek ne bi mislio, kako š njim subrina igra. Koi je još nedavno visok bio sad je pao; a koi je daleko bio sad je blizu. Jučer živ a danas mrtav. Nu to su sasvim poznate i sto puta opevane istine: toliko ipak stoji: da se dan današnji nitko ne čudi ničemu, ma štogod bilo. Onomadne čitali smo u Nevenu da je neko društvo domoljubah rečkih pohodilo Učku u bližnjoj Istrii ležeću. U tom družtvu, koje sasvim praktičnim načinom poduze expediciju svoju, nalazio se je također dobro opskebljeni »dapifororum magister«, koi je iz košarastog »Cornu-Copiae« delio pečenje, a iz barila točio okrepljujuće kapljice dobrog vinca. Tko bi mislio, da isti ovaj puno-zaslужni »dapiferorum magister« član biaše opet jedne takove smeće expedicije romantične — ne na Učku — nego na skoro isto tako kersni i stermi Kalnik koi za našu okolicu en miniature predstavlja one ogromne i bi reči, neizmerne gole planine, koje sve naše Primorje okružavaju.

Naše društvo nije bilo veliko, no izabrano i složno; Dapiferorum -magister rečki zamenio je ovdje svoju mirovnu čast sa junačkom, on je najme nosio dugu pušku šaranicu, za uzvjetljenje i zajedno sigurnost celoga družtva; samo šteta — što ni opetovanom naporu nije pošlo za rukom pušku nategnuti a kamoli izbaciti. Međutim dobrota prostog naroda oko Kalnika jamčila je najbolje za sigurnost našu, te nam nije trebalo šaranice, — k tomu nam gostoljubnost župnika kalničkog otvoril sobe i podrum, gde smo se odmorili i lepo okrepili... Mi smo na Kalniku nekoliko bilja nabrali, — jer je kalnička klisura u botaničkom obziru verlo znamenita, — zatim smo ponešto kamenja našucali pa smo se opet uputili kući.

Onim, koji se sa našom zemljom bliže upoznati žele, savetujem, da Kalničku goru posete, sigurno im neće biti žao, što su se ovamo potrudili.«

Temperamentni urednik *Nevena*, Mirko Bogović, iako neplaninar, kao patriota nije mogao a da ne pruži bar principijelu podršku ovim planinarskim akcijama — prvim registriranim planinarskim akcijama u Hrvatskoj. Bogović je Vukotinovićev članak popratio svojim komentarom, u kome autora hvali i ističe kao primjer ostalima koji su pod pritiskom apsolutizma zašutili. Taj komentar koji je izašao u obliku »fusnote« (broj 36. str. 572) zbog njegove zanimljivosti donosimo u cijelosti i u originalnoj jezičkoj i pravopisnoj formi:

Priobčujući ovu zabavnu čerticu našeg verlog domorodca L. V. ne može nam se na ino već javno i pohvalno priznati kako spomenuti naš L. V. od početka našeg narodnog razvitka, pa sve do sada svejednako na književnom polju uztraje i nastoji: da na strogom znanstvenom kao i na beletrističkom polju svoj dio doprinese na žertvenik prosvete narodne, doćim nam je o mnogim drugim između naših spisateljih poznato, kako su se od neko doba sasvim odrekli knjižestva, te se stranom povukli u tmaste sobe među prašne puste artie, stranom pako ovili paučinom sebičnosti, iza koje samo korist sobstvenu, nipošto pako naroda svoga promicati nastoje. O L. V. je pako poznato, da se jur više godina sa domaćom našom mineralogiom i geognosijom bavi, pa gle, uz to ipak i na beletristiku nezaboravlja, već se i na tom polju kadkad pojavljuje, a izim toga bavi se također službenimi svojimi gospodarskim poslovi. Evo dakle živoga primera, da čovek, samo ako hoće, i sa više stranah i u raznovrstnih strukah napredovati i narodu svomu koristiti može! Dobro bi bilo, kad bi se mnogi, kojih se to tiče, u taj primer ugledali!

Ured.

Zanimljivo je da je Vukotinović, koji je u doba Ilirskog preporoda bio jedan od najvatrenijih pomagača Ljudevita Gaja, ostao vrlo plodan kao pisac i učenjak i u vrijeme kad su ostali javni radnici pod žestinom apsolutizma zašutili. Štaviše, upravo vlada bila je ta, koja je financirala poznato Vukotinovićevo naučno putovanje po južnim planinama Hrvatske, koje je zajedno s Josipom Šloserom poduzeo 1852. godine. Vukotinović je kao državni službenik u svojim spisima postao oprezan i apolitičan, držao se usko granica svoje struke prirodoslovca, pa je tako i mogao svoje članke potpisivati punim imenom i prezimenom.

No vratimo se sad Čepulićevom članku. *Zora na Učki* je svakako originalan sastavak. Mogli bi slobodno reći da nije pisan po nekim uzorima. Na hrvatskom ih nije ni moglo biti. Mora se priznati da na nekim mjestima romantički zanos katkada graniči s realnošću. To ruho je plod poleta i oduševljenja koje je tada dominiralo u našoj književnosti kao odjek tek minulog narodnog preporoda. Članak ipak ima i određenu literarnu vrijednost i pokazuje rutinu piščevu, kome to nije bio prvi rad. Spomenuto je već da je Čepulić bio plodan suradnik i drugih časopisa, pa i u istom godištu *Nevena* ima nekoliko njegovih napisa. Potpisani su također sa A. Č. ali nisu planinarske sadržine.

Treba napokon spomenuti da u članku ima i nekih sitnijih netačnosti. Čitalac će ih lako zapaziti, npr. kod opisa vidika s Učke u vezi s njegovim dometom. Osim toga mi danas znamo da se vrh Učke zove *Vojak* a ne *Goljak* kako je to Čepulić zabilježio i pokušao objasniti. Javljuju se i neki neraščišeni pojmovi u odnosu: slavjanski, hrvatski, ilirski i dalmatinski, što je odraz shvaćanja onoga doba.

Tekst *Zore na Učki* reproduciran u ovome broju nije prenesen doslovno s originala. U želji da čitaocu omogućim da bez muke prati tekst i uživa u sadržaju, prilagodio sam ga današnjem jeziku i pravopisu prema opće prihvaćenim normama. No kod toga sam se strogo čuvao da nigdje ne mijenjam smisao pa makar to ponegdje išlo i na štetu današnjeg jezika. Tekst također nije ni skraćivan. Težnja je bila da kao historijski dokument što vjernije bu-

de prenesen u sadašnjost. Ima svega nekoliko riječi, koje su zamijenjene poznatijim izrazima. Tako umjesto *hintov* stoji zapreg, umjesto *turbin* dogled, umjesto *tušina* magla, no ostavljen je *očnik*, *poludnik*, *krajobraz*, jer se po smislu lako može shvatiti da se tu radi o dogledu, zenitu i geografskoj karti.

Sa stručnoplaninarskog gledišta u članku se može zapaziti jedan zanimljivi detalj. Naime, vidljivo je da je prije ravno 111 godina u Hrvatskoj, i još k tome u provinciji, bilo ljudi koji su imali sklonosti prema alpinistici. Ne svjedoče li o tome dovoljno riječi:

»Vrlet je takova da se samo plazimice popeti možeš. Pošto bi po sata od stene do stene drug uz verna druga penja se i gmižao, i pošto bi pest od dohvata studene litice ponešto ostudenila, a bura nas podobro propuhala bila — eto nas na cilju puta nasega, eto nas na verhuncu Učke.«

Dodajmo k tome da je uspon bio izvršen noću. Jasno je da se tome usponu prema današnjim shvaćanjima alpinistike ne može pridati neka važnost u tehničkom pogledu, ali on svakako ima historijsko značenje za razvoj alpinističkih stremljenja kod nas. Osim toga dokazuje ne samo da je već tada kod nas bilo smisla za penjačke podvige, nego možemo slobodno izvesti zaključak, da je takvoj težnji moralo prethoditi razdoblje običnih planinarskih izleta tokom kojih je kod učesnika mogla sazreti želja za svladavanjem stijene. Danas za to još nemamo nepobitnih dokaza ni podataka, ali nam se ovdje pruža trag koji bi trebalo slijediti.

Prema tome kod historijskog promatranja našeg planinarstva treba segnuti daleko više u prošlost nego smo to do sada činili. Počeci našeg planinarstva sežu daleko prije osnutka *Hrvatskog planinarskog društva* (1874) i osnutka prve planinarske organizacije na svijetu, poznatog *Alpine Club-a* u Londonu (1857. godine).

Sve ovo pokazuje do kako se zanimljivih zaključaka može doći slijedeći trag pojedinih starih napisa iz prošlog stoljeća. Ako se povežu s tadašnjim zbivanjima i promatraju iz aspekta tadašnjih prilika, mogu unijeti više svijetla u ono nepoznato razdoblje povijesti našeg planinarstva prije osnutka HPD-a.

Na kraju treba naglasiti i okolnost da je tema našeg najstarijeg planinarskog članka upravo Učka, ta planina nesretne Istre, koju su stoljećima svojatali tudinci: Talijani, Mađari, Nijemci; planina koja nam je napokon vraćena, ali koja je još i danas pastorče naših planinara. Neka taj članak bude poticaj današnjim planinarima, da svrate pozornost na tu prekrasnu zaboravljenu planinu napačene Istre i da pokazu za nju i njen narod makar dio one ljubavi, koju su pokazivali naši pređi prije 111 godina.

A. Ć.

Zora na Učki

(4. srpnja 1852.)

Tamo gdje se vrletna Učka spušta k zapadnoj dolini, u tihoj samoći leži nekoliko amo tamo raštrkanih kućica, koje istrijski ilijski narod zove *Vela Učka*. Jedna kuća, ponešto više udaljena od seoca, leži kao predstraža pokraj državnog druma na lijevo.

Noć je tiha. Blijeda mjesecina obasjaje pustu okolicu. Katkad samo čuje se kako zazvoni zvono ovna predvodnika, kojemu se odazivlje vjerni ččbanski pas hrapavim svojim lajanjem. A kad okom kreneš prema zvuku, vidiš krijes, cko kojega u dubokom snu slatko počiva umorna pastirčad. Mjeseca kolutina se već popela do polnočnika, kad al' eto, samotnu tišinu prekinu štropot kolesa, što prolaze cestom. Tri zaprega stadoše za opetovanim muklim glasom »hoj«, a društvo koje side s kolesa, uputi se kući kraj ceste. Stupivši u kuću društvo nazdravi »Dobrom večerom«, a primi kućegazdin »Bog daj!«.

Covjek srednjeg stasa, mrka od bijede i od nevolje istrošena lica, duboko utopljenih očiju, lijepih inače i urednih crta, u najboljoj dobi života, primi nas prijazno pravom slavjanskom prostodušnošću u siromašni svoj stan.

Stupivši iz uskog predoblja u tijesnu kuhinju opazismo oko ognjišta više ljudi ležećih na tlu. Slaba luč, koju rasprostiraše po kuhinji na pol uglašena vatra na ognjištu i mala uljena svjećica na stijeni, obasivaše lica na crnoj zemlji oborenim tvrdim sankom. Na licu njihovom čitaš da im i u tihom snu brižna duša o jadu i nevolji sniva. Debele kaplje znoja ispod čela mukom ti otkrivaju unutarnju duševnu borbu tih junaka. Podrapane haljine njihove i pokraj njih zub i motika dokazuju, da su ti ljudi članovi najnužnijeg nu ipak najviše prezrenog i zanemarenog stališa u državi — naime poljodjeljinskog.

Brižan kućegazda, vidivši našu zamišljenost i smetnju, reče nam svojom prostodušnom učtivošću: »Hodite u kameru!«. Stupivši u obližnju sobicu vidismo u jednom kutu kućegazdaricu, koja spremase posteljinu, na kojoj ležaše na podu, prenuvši se tekar sa sna. U drugom kutu opazimo njezinu kćerku, koja pozdravi čednim naklonom. Dvije škrinje, dvije tri klupe i stolice, jedna gib, i jošte nešto slične sirotinjske sprave sačinjavaše bijedno pokućstvo siromašna seljačka stana.

Tada sâm u sebi pomislim: Dosta će biti tog tužnog prizora, koji se ne slaže s našim naumljenim veselim pothvatom! — Nu dvije tri vesele i šaljive riječi za ovim turcibnim prizorom, odmah pretvore naše društvo, te postade opet vedrim i veselim. Pet dobrih ura puta od Rijeke do Vele Učke sklonu naša umorna uda na počinak. Mi posjedasmo oko stola. »Amo s košarom!« sad složno zaori glas. Naš kočijaš donese košaru sa hranom. Drugi kočijaš donosi prtljagu, treći turbine, krajobraze i druge fizičke strojeve.

»Gazdo, vina na stol!« nanovo zaori glas, pa eto ti na stolu dobra istrijskog vina. Dvije tri zdravice razveseliše sasvim cijelo društvo. Naš »dapiferorum magister« ili »hranoskrbnik« zatim hladnokrvnom pomnjom izvadi hljeb iz utrobe vjerne košare, pa rasplotivši oštricom pouzdana noža teleću četvrticu, razdijeli je među drugove.

Pošto bi tako bili ponešto založili i rujnim vincem suho grlce nakvasili, pojavi se narodna pjevačica-vila, koja i same spavače probudi iz duboka sna i k sebi dovabi, te ih ozivi i oporavi miloglasnim i junačkim svojim zvukom. Takova ti je snaga pjevačice-vile, da istu bijedu koja čovjeka tišti barem za čas zastre plaštom zaboravi.

Veselom zabavom ovom minu sat poslije ponosi. »Vrijeme je da idemo!« ozbiljno reče naš vođa. »Ajdmo!«.

Naš kalauz oprti košaru sa hranom, a svaki od nas uzme ponešto od putne prtljage, te se uputismo strmim putem na Učku. Za malo uljezosmo u gustu šumu. Gdjegdje je samo prodirala kroz gusto kitje slaba mjeseca luč. Hla-

dan zrak, koji nam rashlađivaše znojna lica, potvrđi našu slutnju, naime, da smo se već popeli do znatne visine. Hladnom vjetru, koji stade duvati, prkosimo ponešto našim kabanicama. Stisnutim usnicama pušeći goruću smotku, te primaknuvši sate, mogosmo opaziti, da su već minula dva sata poslije ponoći.

Za čas izadosmo iz šume. S desna vidiš vrletnu klisuru, s lijeva beskrajni ponor. Put kojim stupaš jedva je tako širok da po njem možeš hodati. Hladan vjetar duva sa strane od klisure, kao da te hoće navlaš strmoglavit u propast.

Pozornim korakom stigosmo do podnožja »Goljaka«. Tako naš narod zove vrhunac od Učke; po svoj prilici stoga, što je gol, dočim su druge glavice zaraštene i posute šumom.

Tri do četiristo stopa treba se popeti uz brdo. Vrlet je takova da se možeš popeti samo plazimice. Bura puše podobro. Tu nema drugo, već kučmu na uši, pa svaki svojim putem uz brdo; jer tu nema pravog — dapače nikakvog — ni puta ni staze.

Pošto bi se penjao i gmizao od stijene do stijene drug uz vjerna druga, i pošto bi pest ponešto ostudenila od dohvata studene litice, a bura nas podobro propuhala — eto nas na cilju puta našega, eto nas na vrhuncu Učke.

Poslije kratkog otpočinka na vrhu planine, eto — zora poče rudjeti.

Veličanstven doista prizor!

Tamo prema istoku iza Kvarnera, što ti mirno leži pod nogama, nad Grobničkim poljem zora sve to više otkriva svoje rumeno lišće. Magla koja se diže nad lijepom Rijekom, rekao bi, navlaš hoće da mladu zoru sakrije željnom oku. Nu ova se veselim i smijućim licem diže smiono u vis nad tmastom maglom. Saveznica rujne zore, istočna bura, zadune dva do tri puta amazonskim svojim dahom — te rasprši gadnu magluštinu. Eno vidiš, gdje rujna zora koralnjnim ustima cijeliva lijepu Rijeku. Tamo dalje nad »Triglavom, Klekom i Velebićem vidiš, gdje se gorske vile hvataju u kolo i veselim pjevanjem pozdravljuju mladu zoru.

Tamna magluština ti krije daljnji vid preko Velebića pram istoku gdje se žarka munja gromom borci. Jug i zapad još krije debela tmasta magla svojom svivom koprenom. Obližnju samo okolicu obasjaje bijeda mjesecina slabom svojom luči.

Zora se je već visoko popela i obasjala svojom svjetlošću cijelu kvarnersku okolicu, kad al' eto — najedamput vidiš — gdje se iznad hrvatskih gora lagano no veličanstveno pomalja gornji skut sunčanog koluta. Kršna jeka sa sviju strana jeknu: »Eto bijela dana!«

Magla počivajući na jugu i zapadu stade se dizati u oblak. Ispod magle pomoću očnika (dogleda) vidiš, gdje se pod nogama Učke pram sjeveru, jugu i zapadu širi lijepa Istria. Uzmi vetranicu (busolu), pa polag nje razastri krajobraz, poviri u njega, pa primaknuvši očnik oku, pogledaj u široki vidik. Tu ćeš uočiti: Pazin, Labinj, Pulj, Vanjan, Rovinj, Boljun, Matavun i ostale istrianske gradove, koje nam ipak sve više manje krije magla, što se diže u vis. Kudgod okom kreneš, vidiš svuda gradove, sela, crkve, zvonike, kuće i ljete stane, zvane »vile«, kako lijepo poviruju iz vinograda. Sve se to pod tobom širi na sve strane.

Jedino što ti mora neugodno dirati oči jest što nigdje ne vidiš šume, da-pače ni šumice ni gaja. Uzrok poraza istrijskih šuma naći ćeš u sadašnjim zapuštenim vlaštovskim palačama u Mletcima. E, kolo od sreće u okoli vrteći se ne prestaje! Nu uza sve to Istria je ipak krasna zemlja, a da joj je šuma, postala bi divni perivoj.

Po dolinama vidiš gdje se veselo klasje i zelena trava ljujla uz nemirena tihim povjetarcem i njiše kao morski valovi. Hribovi su svuda obsaćeni lozom. Po zelenim dragama muču bujna stada, a po brdima bleje sitna krda. Katkada ti na laganim krilima blaga vjetrića dopriš do ušiju zvuk pastirskih svirala i ulomak slavjanske narodne pjesme, te duboko rani domorodno tvoje srce, sjetiv te jada i bijede, pod kojim ti jadni rod stenje od stoljeća.

Kad se opet kreneš pram istoku, vidiš da se je već sunce pomolilo visoko od zemlje, te sâm sobom pomisliš: Valjda neće uvijek sjati koso nad tobom, mili rode, već se hoće doskora popeti i do tvog poludnika, te raspršiti gustu maglu rasprostrtu amo tamo nad tobom!

Uto već sunce bijaše obasjalo sav vidik naokolo svojom svjetlošću. Krk, Osor, Cres, Rab i ostali kvarnerski gradovi leže ti pod nogama. Daleko pram zapadu vidiš tršćanski zaljev. Gusta magla krati ti da preko mora vidiš talijansku obalu i posestrimu našu Dalmaciju koja drijema u dubokom snu.

S istočne, zapadne i južne strane vidiš po sinjem moru kako plove brodovi, koji ti se varavu oku pričinjavaju kao bijeli labudovi. Sada te mašta prenese u ono davno doba kad su ovuda plovile Krešimirove i mletačke galije, kad su se Uskoci borili po Kvarneru proti mletačkom proždrljivom lavu za svoju slobodu, koje ih htjede lišiti smioni lav pomoću srodne dalmatinske mišice.

Još jedamput u durbin naokolo poviriš, te vidjevši da se magla čvrsto drži juga, zapada, a stranom i istoka, pomisliš: danas više neće sunce raspršiti gustu otu maglu, treba da se u povoljnije doba opet vratimo amo.

Okrijepivši zalogajem i kapljicom rujna vina oslabljenu snagu tijela, te odmorivši se na zelenoj jednoj ravnici, sidosmo s brda, jer je već srpanjsko sunce podobro bilo pripeklo.

Vrativši se zatim k podnožju brda, te pričekavši vrijeme shodno za povratak, uljezmosmo u kočije, dok nismo došli do velike strmine, gdje piše na izloženoj tablici: »si avverte di serrar la ruota colla scarpa e non catene sotto multa di f. 4.« Sišav ovdje s kola vidim gdje prolazi Istranin uz svoja kola, te mu rekoh da zatvori kolo, jer da će inače platiti globu, kao što piše izložena tabla. Siromah odmah posluhnu, te me umoli za oproštenje, kažuć, da znade doduše za svoju potrebu čitati, no da talijanski ne razumije.

Takovih natpisa ima posvuda, sve u talijanskom jeziku, gdjegdje i u njemačkom. Da bi barem hrvatski bilo za hrvatski narod, kao što je to nedaleko odavle u Sloveniji za narod slovenski posvuda napisano uz njemački i slovenskim jezikom. To bi za narod bilo bolje, dapače potrebito, a talijanskim putnicima ne bi ni malo smetalо.

Prevalivši sretno Učku, Lovranščinu, Veprinščinu, Kastavščinu, sretno pod veće vratismo se kući, kad je već sunce zapalo za Učkom.

Ja sam zadovoljan, što sam video s Učke ishod sunca. Rado bi vidjeti i zapad, no kako kažu, sada nije jošte vrijeme, pa ipak nitko ne zna pravo kazati kada će doći to vrijeme.

»Neven« I godište, br. 30, str. 472—475, Zagreb 1852.

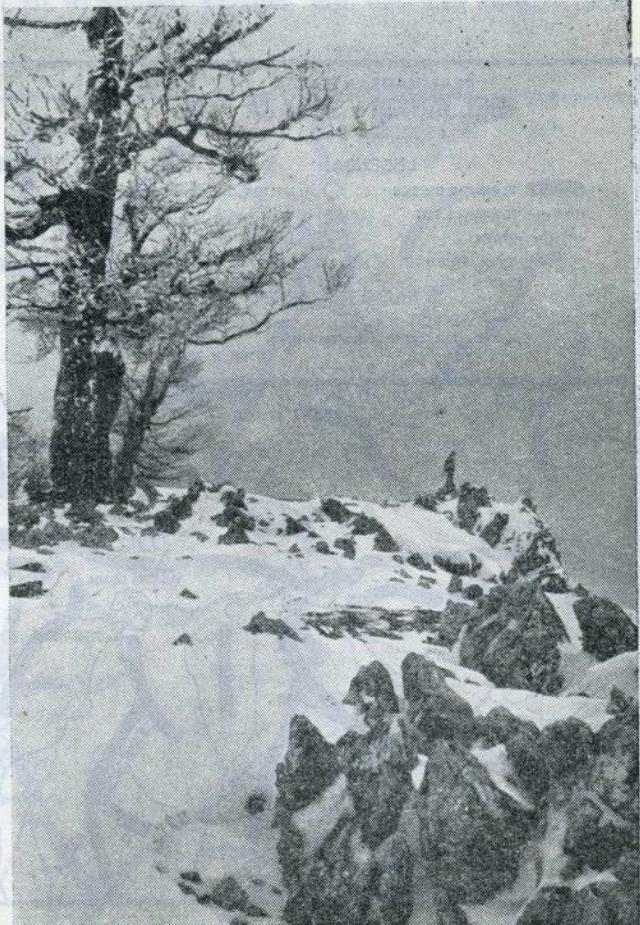
Utisci s Beljanice

Bili smo daleko u planini...

Plavkasti vrhovi i mnoge bore Hcmoljskih visova i kosa smjenjivale su jedna drugu. Na jugu, kao simbol prkosa, uzdizao se Lisac. Ogomno bilo Straže izgledalo je odavde, iz pravca Žagubice i Djule, kao kakva velika gromada.

Prešli smo Dobru Stranu i posljednji izvor. Put nas je vodio kroz carstvo bukava i proplanaka. To je onaj tako drag i poznat predio planina istočne Srbije. Predio vrtača sa tek izniklom travom i po nekom krečnjačkom stijenom naprslom od života mlade bukve.

Mir i neka prijatna pustoš. Sunce u olistalim krošnjama, a dolje puno žutog, crvenog i mrkog lišća...

Na vrhu Kape (1291 m)

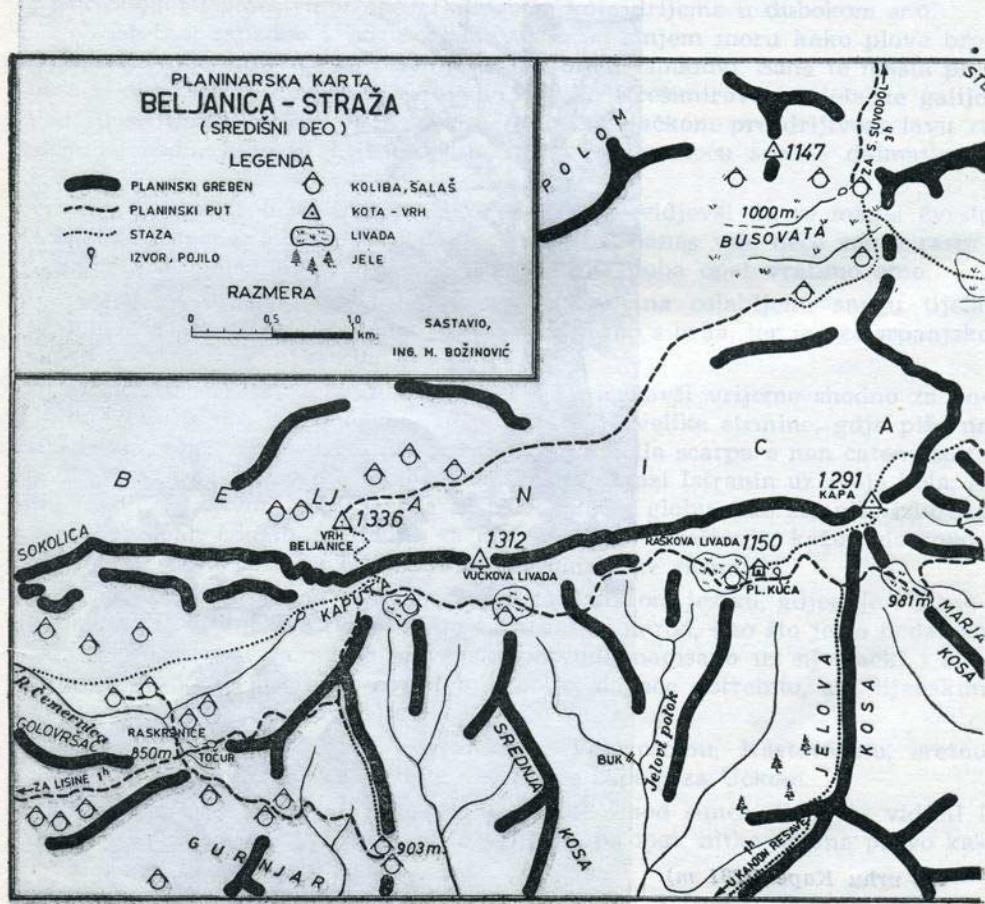
Foto: inž. M. Božinović

Pogled nam katkad zaluta prema skrivenom salašu, na slamne krovove, na tor pokriven šašom i dugačkim pravim granama. Na mahove do nas dopre zvuk iz dubine. A u smiraju dana začuju se udarci sjekire i lelujavi dim podsjeća na toplo ognjište.

Sunce je zalazilo kada smo otkrili prijelaz za Buš, u Suvi Do i Busovatu.

Od Žagubice laganim usponom (2 do 3 sata), stiže se na Dobru Stranu, a odatle ubrzo na greben koji vezuje Stražu sa Djulom. Ali, dотле dobar put prelazi u skoro alpsku stazu, kojom se dolazi na strmi otkos iznad Suvog Dola. Put se dalje spušta na Veliki i Mali Buš, na strugaru i dolinu Busovate, da bi se odatle penjao prema Beljanici.

Odjednom smo ugledali duboku dolinu strmih strana u kojoj se lomi Busovata, da bi nestala u ponorima Suvog Dola. Huka prave planinske rijeke dopirala je i do ovog sedla i podsjećala nas na alpske doline. Gledali smo u daljini salaše i male tačke ovaca na zelenim prostirkama pašnjaka. Pogled se zustavljao na stijenama i vrhu same Beljanice. Sa lijeve strane se nastavljao zid Straže, a dolje prema Suvom Dolu i Žagubici, dolina se zatvarala ogromnim stijenama Djule.

Bilo je već kasno i mrak nam je uzimao vidike. Uskoro su oblaci prekrili dolinu i cio je predio utonuo u maglu i kišu. Sporo smo se kretali do najviših salaša pod Stražom.

Jutro nas je vratilo u carstvo zime... Snijeg je sakrio proljeće još za nekoliko dana.

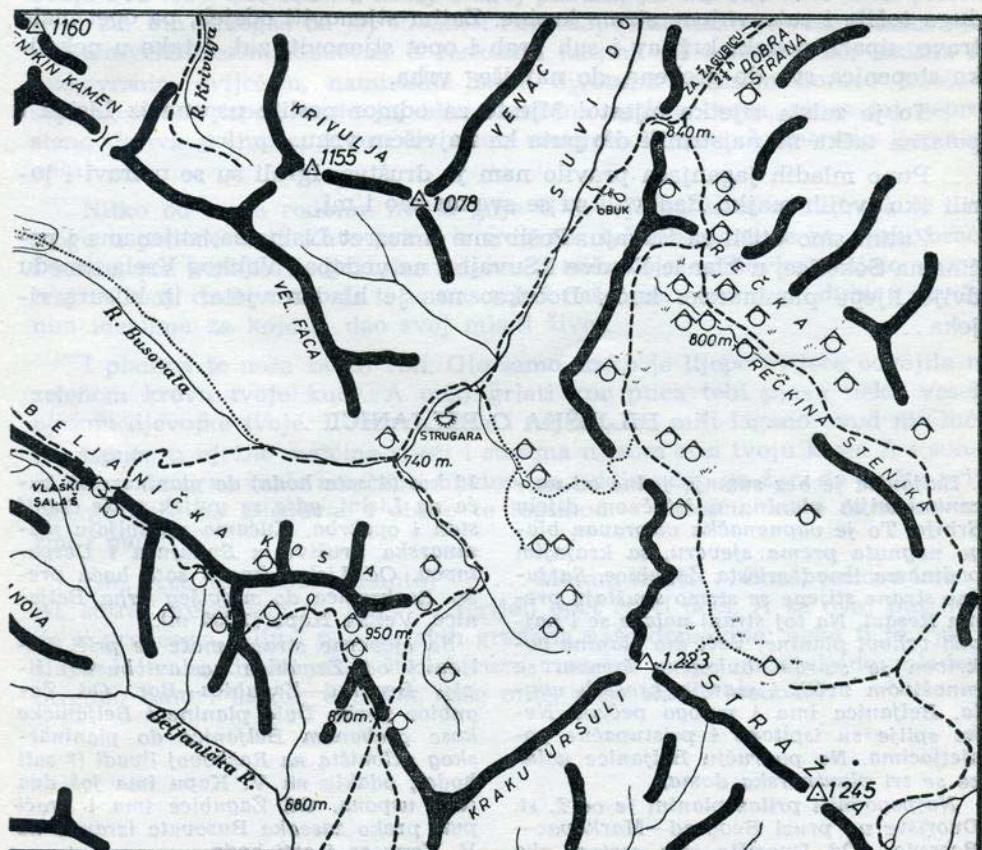
Novi dan pružio nam je nezaboravne doživljaje.

Požurili smo da se izvučemo iz zapuštene kuće na Raškovoj livadi. Kuća se nalazi na 1150 m, pored izvora, na pola sata od grebena Beljanice i vrha Kape (1291 m) i na sredini puta od Straže do Lisina pod Beljanicom.

Prešavši Raškovu livadu, ušli smo u šume. Prava bukova stabla visoka po tridesetak metara, prelazila su u prašume u dolini Jelovog potoka, ispod Srednje Kose i Vučkove livade.

Na mahove se otvarao pogled na vrhove udaljenih Kučajskih planina i na impozantne stijene iznad Resave.

Ispred druge livade, Vučkove, put prolazi ispod strmih stijena Beljaničkog grebena. Uskoro svjetlo-sivi krečnjak zamjenjuju raznobojne stijene sasvim drugog sastava. To su kristalasti škriljeći, čiji огромni blokovi kao da zatvaraju naš dalji put.

Odatle se pogled zaustavlja na Jelovojo Kosi. Još samo nekoliko velikih jela, dalekih i nepristupačnih, stoje kao svjedoci minulog vremena. Stojimo malo na ovom mjestu, pokušavajući da oživimo nekadanju jelovu šumu, a onda smo uskoro opet na pašnjaku.

To je Vučkova livada, sa jednim salašom i zidanom kućom, neposredno ispod grebena Beljanice. Kroz teč napadali snijeg jedva razabiremo dalji put i opet tonemo u stare šume. U uvalama potoka koje prelazimo izbjega svježina i memla. To su prava razbojišta šume, žila, kvrgavog granja i humki od već zaraslih panjeva.

Blagim usponom izlazimo na Kaputu (oko 1250), livade i salaš. Pogled se odavde široko otvara prema Resavi, Kučaju, Dugom Dolu, Suvaji, i Strmostenu. A gore, još desetak minuta, pruža se greben Beljanice i blag uspon do piramide na 1336 m. Na vrhu više nije bilo snijega. Još mokra, stijena polako se sušila na majskom suncu.

Na povratku sa Beljanice dočekala nas je Raskrsnica. Zelena zaravan ispod stijena Beljanice, između Golovršca i izvora Čemernice. Od Lisina ima oko 2 sata hoda. To je ulaz u pravu Beljanicu.

Odjednom i neočekivano izbijamo u ogroman amfiteatar, čiji glavni luk žine stijene i otkosi južne strane Beljanice. Ovdje pitome livade prelaze u duga točila i zatravnjene strme kosine. Zatim stjenoviti odsjek, pa opet malo trave, sipari, poneki kržljav i suh grab i opet stjenoviti zid. I tako u nekoliko stepenica sve do grebena, do najvišeg vrha.

To je zaista rijetko mjesto! Mjesto za odmor poslije uspona iz Lisina i polazna tačka na najstrmiji dio puta ka najvišem vrhu.

Puno mladih jaganjaca pravilo nam je društvo. Igrali su se u travi i jurili oko svojih majki. Radovali su se svemu kao i mi.

Zatim smo otišli za Suvaju. Pošli smo u susret Lisinama, stijenama i pećinama Sokolice, u klanac Resave i Suvaje i na vodopad Velikog Vrela između dvije lijepе planinarske kuće. Dočekao nas je hladan vjetar iz klisura rijeka...

BILJEŠKA O BELJANICI

Beljanica je bez sumnje jedna od najzanimljivijih planina u istočnom dijelu Srbije. To je vapnenačka visoravan blago nagnuta prema sjeveru, sa krajnjim padinama iznad mjesta Zagubice. Sa južne strane stijene se strmo spuštaju prema Resavi. Na toj strani nalaze se i najviši vrhovi planine. Veći dio planine pokriven je starom bukovom šumom sa mnoštvom većih i manjih kraških uvala. Beljanica ima i mnogo pećina. Neki spilje su ispitane i pristupačne posjetiocima. Na području Beljanice nalaze se tri planinarska doma.

Najpogodniji prilaz planini je od ž. st. Dvorište na pruzi Beograd—Markovac—Resavica. Od Dvorišta ima cestom oko

16 km (4 sata hoda) do planinarskih kuća na Lisini, gdje se uvijek može dobiti stan i opskrba. Kućama upravljuju planinarska društva u Svilajncu i Despotovcu. Od Lisina ima 3 sata hoda preko Raskrsnice do najvišeg vrha Beljanice, Velike Kape (1.336 m).

Sa sjeverne strane može se prići Beljanici od Zagubice na autobusnoj liniji Beograd—Zagubica—Bor. Od Zagubice preko Đule planine i Beljaničke kose grebenom Beljanice do planinarskog skloništa na Raškovoj livadi (7 sati hoda), odakle na V. Kapu ima još dva sata uspona. Od Zagubice ima i kratki put: preko zaseока Busovata izravno na V. Kapu za 5 sati hoda.

Na grobu neznanog borca

Evo me opet, neznani mladiću, ko zna po koji put na grobu tvome. Ovce planduju tu u Repušnjaku, pa ja navratih malo. Od prošlogodišnjih ferija te nisam posjetio, ali znaj, druže mili, u mislima sam često bio s tobom.

Kad sam i u najvećem vrtlogu velegrada ja se prebacim ovdje u planinu: pa lutam po njenim rudastim padinama, penjem se po vrletima stijena-ma Povlena, i s knjigom pod pazuhom, svirajući u frulicu, pristajem za ovčama uz potes, od ljeskara do ljeskara, od izvora do izvora, ili se guram kroz šarenii metež vašara u Pašinoj Ravni i utapam se u mlijecne tonove muzike, što ih Jordanovo društvo izliva lagano iz zlatnih truba; u svaki šumarak zavirim, sa svakom brezom izmijenim po koji šapat, a sladunjavom brbljanju potočića ispred kolibe predajem sve svoje nedaće i brige. I tako sam često ovdje kod tebe, oko tebe, u našoj dragoj planini, jer me ona tako silno privlači. A zar bih i mogao da joj odolim?! Pogledaj samo kako je vragoljanka lijepa: umivena rosom, obučena u raskošnu haljinu od zelene svile, iskitila se raznovrsnim cvijećem, namirisala onim divotnim mirisom borove smole i svježeg sijena, ispod vrata joj blista srebrna ogrlica breza, sunce joj neprestano dariva poljupce, a ona se samo umiljato smiješi, šarmantna ljepotica naša!

Nitko od tvoje rodbine nezna gdje ti se vječna kuća nalazi, pa ti i ne mogu u pohode doći. Zato primi k srcu nas čobane-planinice za svoju braću i sestre, oca i majku i djevojku voljenu, i naš posjet njihovim posjetom smatraj. A znaj, druže mili, da ti za nas i jesi naš brat, — brat po duhu i uzvišenim idealima za koje si dao svoj mladi život.

I planina te naša žarko voli. Gle samo, kako je lijepo cvijeće odgajila na zelenom krovu tvoje kuće. A onaj grlati kor ptica tebi pjeva neku veselu pjesmu djevojlike tvoje. I Jezava, tiha i nejaka, što mili lagano ovud niz lučiću, šapuće ti nježne majčine riječi i suzama njenim rosi tvoju kosu. A i sunce se brine da ti ne bude mračno i hladno, pa, vidim, eno ga žuri da se što prije ispenje gore na Djedovac i oblige te toplinom i radošću, kako to samo ono zna i može...

Gle, ovce mi zamiču u Pantin Val... Moram trčati... Znaš, vukova ima... Al' sutra, prekosutra (ta duge su ferijel) opet će ti doći. A za ovaj put hoću da ti prenesem želju i poruku svih građana naše domovine: neka ti je vječna slava i hvala, druže mili, što si ružu rumenu svoje neizživljene mladosti otrgnuo rano i usadio u buket naše mile, naše slatke slobode!

Ing. Ante Premužić, Zagreb

Albin Leustek

OKAŠNJEI NEKROLOG

U broju 11—12 »Naših Planina« od 1962. g. izašao je i postumni člančić Vladimira Horvata »Kako je nastalo ime Šumarev grob«. U tome člančiću pokojni Horvat iznio je porijeklo toga toponima vezano uz ing. Albina Leusteka nekadašnjega glavnoga šumara zagrebačke gradske šumarije. Kako je to zapravo prvi puta, da se u našoj planinarskoj literaturi spominje ime ing. Albina Leusteka i to tek 16 godina nakon njegove smrti, a kako se na njega i prebrzo i s nepravom zaboravilo, potrebno je, da naše planinare obavijestim, što je on ostavio našem planinarstvu.

Naše planinarstvo sve do oslobođenja, ma da je poslije tridesetih godina raspolagalo i sa nešto više materijalnih sredstava i ma da je započelo i sa gradnjama planinarskih kuća i domova po našim planinama, nije ipak bilo u mogućnosti, da pored tih prvenstvenih i najvažnijih zadataka odvaja novčana sredstva i za izgrađivanje planinarskih staza i puteva po našim planinama. Izgradnja njihova gotovo u pravilu bila je prepustena pojedinim upraviteljima šumarija, koji su, ma da najčešće po strani naših ondašnjih planinarskih društava, ipak uskladivali svoje službene i stručno šumarske zadatke sa nastojanjima, da izgrade poneke staze i puteve, koji su imali isključivo planinarski zadatak i planinarsku svrhu. To su bili ljudi, koji su unutar svoga poziva voljeli prirodu toliko duboko, da su osjećali neku potrebu privući i ostale ljude u planinu, da i oni uživaju i dive se njenim ljepotama, a kod toga, da do tih ljepota ipak malo udobnije i lakše dolaze. Jedan od tih i takovih istaknutih šumara ranije generacije bio je i ing. Albin Leustek.

Ing. Albin Leustek rodio se 1890. godine u Kutini. Šumarski fakultet završio je u Zagrebu 1913. godine, a već slijedeće, 1914. godine otišao je u rat i proveo ga uglavnom u Crnoj Gori. 1919. godine postao je glavni šumar

šumarije grada Zagreba. U to vrijeme grad Zagreb imao je razmjerno malu površinu šuma na Medvednici, tek oko 600 jutara i to mahom u njemom centralnom južnom dijelu. Ing. Leustek uveo je prije svega u šumsko gospodarstvo moderne metode uzgajanja šume, a nakon toga je sistematskim, upornim i nimalo ne jednostavnim i laganim radom proširivao gradsko gospodarstvo otkupljujući od Kulmera, Pongratza, pa i Kaptola nove površine, tako da je u razmjerno kratkom intervalu povećao gradsku šumariju za punih 200 jutara. Kada je Albin Leustek dvadeset godina počeo uređivati gradsku šumu u njoj i nije bilo nikakovih planinarskih puteva u današnjem smislu. Na Sljeme je bila izgrađena jedino današnja cesta, te loši kolnik do Kraljičina Zdenca. Trasirajući neke kolnike namijenjene isključivo potrebama šumarije, kao što je to npr. bio i kolnik pod zapadne obronke Puntijarke, koji spominje i Vladimir Horvat u svome članku, Albin Leustek je izgradio i kolnik do Pongratzove lugarnice, a samo nemogućnost da nastavi sa otkuplivanjem daljnje šume prema Zapadu, omela ga je, da taj kolnik nastavi do Ponikava. Albin Leustek osjećao je tada, da doduše malobrojni, no ipak oduševljeni ondašnji planinari nemaju pravih staza i puteva, da se laganje uspinju na Sljeme, pa je zato stari lugarski nogostup, koji je polazio od Kraljičina Zdenca zapadnom stranom Brezovenice na sedlo Brezovenice pred Brezovcem, dao izgraditi u lijep i ugodan planinarski put, kojim su se tada planinari punih deset godina isključivo uspinjali na Sljeme. Imao je u planu, da sljemensku cestu, koja je završavala u njegovo vrijeme pred starim planinarskim domom (koji se nalazio na mjestu današnje lugarnice kod »Činovničkog doma«) nastavi kroz čitav centralni masiv Medvednice, pa je istrasirao i izgradio kolnik na nekadašnju Kulmerovu lugarnicu na Babjem Kutu pod Velikim Plazurom a dalje ju je proveo oko Sv. Jakova na Kraljičin Zdenac, pa na niže do Ožboltove lugarnice. Svoju želju nije ostvario. Taj kolnik je ostao kolnik sve do njegove smrti, a takav samo već veoma loš, ostao je i do danas. Kada je tridesetih godina kod nas planinarstvo postalo već izrazita masovna organizacija i kada je svake nedjelje u Medvednicu odlazilo sve više planinara i običnih građana, osjetio je, da svima njima treba dati jednu novu stazu, koja će biti i kraća i ugodnija od puta preko Brezovenice i zato je trasirao i izveo put od Zvečaja, ispod Rebra, na Adolfovac, Črešnju, Brestovac i konačno na Sljeme. Taj put, najljepši, najviše upotrebljavan i najugodniji, prozvan je po njemu Leustekovim putem. I konačno, trasirao je i izveo isključivo planinarski put kroz Šupljak, od činovničke livade, sjevernom stranom vrha Sljemena do Tomislavova doma.

Ing. Albin Leustek, ma da šumar, ma da veoma zaposlen sa isključivo šumarsko gospodarskim problemima gradske šumarije, a ti ni u njegovo vrijeme nisu bili ni mali ni jednostavni, imao je eto i vremena i ljubavi, da ne mali dio svoga vremena, koga je u Medvednici provodio kroz puna dva decenija, posveti nastojanju, planinarama približiti najljepše dijelove centralnoga dijela Medvednice i omogućiti im, da na ugodan način odlaze na izlete. Za sve ove radove nije mogao tražiti od grada nikakove naročite kredite, pa je sve te radove izvodio sa minimalnim materijalnim sredstvima, gotovo bih mogao kazati i bez odobrenja svojih prepostavljenih.

Albin Leustek bio je napredan, moderan šumar, čovjek široka i svestra na obrazovanja i visoko naprednih pogleda i na društvene i na političke probleme i pitanja onoga vremena. Jasno je zato, da je već na početku okupacije bio maknut sa svoga položaja i tek sa oslobođenjem враћen na svoju raniju dužnost. On ju je sa velikim oduševljenjem opet prihvatio, no na žalost ne za dugo, jer ga je nenadana smrt pokosila već 1947. godine.

Mislim eto, da naši planinari, i današnji i oni budući, hodajući njegovim putima i stazama po Medvednici trebaju ipak po neki put da se sjete neobičnog, istrajnog pionira današnjeg planinarstva u Medvednici.

Iz dana mladih

Sjećanja na »Sutjesku 1961.«

Učešće u radnoj akciji »Sutjeska 1961« bilo je za mene jedan od najvećih doživljaja. Te godine bilo je na radovima u Sutjesci deset omladinskih brigada saставljenih od članova pojedinih društava i organizacija. Među tim brigadama bila je i jedna planinarska brigada, pod imenom »Kadinjača«. Mene je zapala čast, da budem jedan od sedam predstavnika planinara-omladinaca iz NR Hrvatske. Tom prilikom održana je u Titovom Užicu centralna proslava godišnjice naše revolucije. Nedaleko grada bilo je podignuto cijelo naselje šatora. Tu je stanovalo nekoliko hiljada stanovnika simbolične »Užičke republike«. Ovdje su bile formirane radne brigade, koje su petog dana boravka krenule u Sutjesku na radnu akciju.

Nastojat ću da sa nekoliko riječi dam svoje utiske s te akcije. Radna akcija trajala je mjesec dana. U tako kratkom opisu nemoguće je sve spomenuti. Život u naselju, odnos brigadira, radni dan, međusobno upoznavanje, kulturni, zabavni i sportski život, sve je to bilo na zavidnoj visini. Upravo naša planinarska brigada bila je jedna od najboljih u naselju. U prvoj dekadi osvojila je i prelaznu zastavu.

No uza sve to mi planinari nismo zaboravili na svoje dužnosti i ciljeve kao članovi planinarske organizacije. Legendarno područje iz doba naše revolucije dalo nam je podstrek i za planinarske akcije. Posjetili smo neka važnija mjesta iz borbe: Vilinklade, Pleče, Vučević, grob narodnog heroja Save Kovačevića i sponmen-kosturnicu na Tjentištu.

Jedan od naših najvećih planinarskih podviga bio je uspon na Maglić, najviši vrh Bosne i Hercegovine. Izlet je trajao dva dana. Prvi dan stigli smo do Savine kuće (1520 m), gdje smo i prenoćili, a slijedeći dan uspeli smo se na vrh. Bio je to jedan od uzbudljivih i rijetkih dogadaja. Za mene je bio poseban doživljaj susret sa snijegom u sedmom mjesecu, kada vlada najveća vrućina. Teško bi mogao opisati osjećaj koji me obuzeo kad sam se popeo na vrh Maglića. Obliznji vrhovi vidjeli su se kao iz ptičje perspektive. Durmitor se ispriječio svojim gordim stijenama. U daljini vidjeli smo Dragoš-sedlo, Sutjesku, Zelengoru, Vučević, a posebni čar pružao je pogled u kanjon Pive i Tare i na Trnovačko jezero. Maglić je zajedno s nama s visine promatrao nešto niži masiv Volujaka.

Tek tu sam prvi put shvatio koliko neodoljivo moć imaju naše planine, šume i stijene, koliko udjela ima planinarstvo u odgoju nas mladih, sljedbenika slavne prošlosti.

Zvonimir TRAMIŠAK
PD »Stubičan«

Još jedan susret s Julijskim Alpama

(U povodu novoizaše zbirke fotografija Jake Čopa »SVET MED VRHOVI«)

U Julijskim Alpama nisam bio od prošlog ljeta. Nisam za to, nažalost, imao ni prilike ni vremena, pa sam se zato, upravo uoči zime razveselio, kada sam došao do Čopovog izdanja »SVET MED VRHOVI«, i to mi je doista nadomjestilo propuštene obиласke, osvježilo stare i otkrilo nove doživljaje.

Pred par godina sreća sam se zadnji put sa Jakom Čopom - juniorom u Jesenicama, i već tada bio je sav pun oduševljenja za tu svoju zbirku, koja je tek bila u pripremama. To oduševljenje mogao sam u potpunosti shvatiti tek sada, kada je u sjajno opremljenoj knjizi na 244 stranice, sa 217 fotografija u bakrotisku izašla ta njegova zbirka. Državna založba Slovenije obogatila je naše planinarske biblioteke još jednim izvanredno vrijednim djelom, prvim takve vrste kod nas nakon oslobođenja.

Na nešto preko osam stranica napisao je uvod zanosnim riječima jedan od naših najistaknutijih alpinista, dr Miha Potočnik i završio ga rečenicom: »Fotografije prikazuju samo dio onoga što je u naravi, one nam pomažu osvježiti sjećanje i pobuditi zanimanje, stvaraju raspoloženje i oduševljenje. One su također i poziv: Dodi sam i pogledaj!«

Prije nego što pogledamo prvu sliku iz grupe POGLED NA JULIJCE moramo se na čas zaustaviti uz Prešernove stihove Triglavu:

»...svetla zarja
zlati z rumenmi žarki glavo trojno
snežnikov kranjskih sivga poglavljarija...«

da se zatim dugo zadržimo na jednom od najljepših pogleda na Triglav sa Sovatne, u rano jutro. Kružeći dalje oko Julijskih Alpa, Čopova kamera nas vodi od Stola sa istoka, preko Bohinjskih gora sa juga na rijetko videne panorame sa Kobaridskog Stola na zapadne strmine, pa sve tamo do pogleda sa Koruških planina sa sjevera.

Slijedeća grupa, PREDGORJE S KARAVANKAMA, čini smirenji i pitomi uvod u duboko skrivene kutove velikog gorja.

Grupa BOHINJSKI KUT vratila mi je živo u sjećanje već pomalo zaboravljena prva uzbudnja pred žilavim iskrivljenim arišima, što prkosno strše prema zimskom nebu i opiru se nasrtajima snježnih vihara, pred zaglušnom hukom zapjenjene Savice uz mala smaragdna jezera pod Tičaricom i Zelnaricom, pred blještavilom snijega što je onako fino zaobljо duboke vrtače i do krova zatrpaо kućice Planine na Kraju pod Bogatinom. Fotografijom »Odsjevi« autor je uspio doživljaj na Bohinjskom jezeru sačuvati za sebe i za nas, ali vjerujem da ga je ova slika, kao i mnoge druge stajala mnogo muke uz duga iščekivanja i ponovna vraćanja.

»Cesta vihara« sjajno je ostvarenje u slijedećoj grupi fotografija, OD BAŠKE GRAPE DO KRNA, u kojoj se također ističu slike »Na rubu«, »Kasna svjetla« i »Planina je pripravna«. Četvorka s fotografije »Na grebenu« sjajno prikazuje puni doživljaj u planini, između neba i zemlje, kada svaki korak škripi na svjetlucavim, bijelim kristalima.

Peta grupa otkriva rijetke prizore doline Trente, njene bistre Soče, što se strmim, vijugavim pećinama probija prema jugu, sa skromnim kućicama što su srasle sa zelenim proplancima posutim sivim kršem i stadiom ovaca u stilu istinske »trentske idile«, sa moćnim Razorom, Šplevtom i Pihavcem ukovanima u snijeg i

led, te skladnim Pogačnikovim domom u njihovoј zavjetrini. Vijugava kolona gorskih skijaša ugodno oživljava zimsku pustotu velike planine. Ovu grupu fotografija zaokružuje pogled na spomenik pjesniku Julijskih Alpa Juliusu Kugyju, živahnja igra oblaka što sa juga nadiru prema gorama i konačno smirenje sunčanih, bijelih vrhova nad maglenim morem.

Predjel od Kanina do Mangarta, taj najzapadniji dio naših Alpa, prikazan je sa 12 fotografija, a počinje širokim slapom Boke, koji dovodi Soči vode sabrane sa prostranim snježnikama Kanina. Veoma su zanimljive i uspjele slike »Kameno more«, »Okno« i »Okamenjena povijest«, koje daju upravo ono najsnažnije na pustom masivu Kanina. Baš takvu okamenjenu povijest Alpa otkriva mi je prošlog ljeta starića Franc Kravanja, kada je svojom dugom palicom razgrtao snijeg koji se još uvijek držao bijelih ploča sa bogatim okaminama školjaka, što su se pred mnogo tisuća godina uzdigne ovdje visoko iznad mora.

Grupa PLANICA, VRŠIĆ I KRNICA fotografksa su poezija svoje vrste, od bijelog stada »Na visokoj paši«, velike sjene Jalovca na maglenom moru Planice, strme »Gorske ulice« Jalovčeva Ozbenika, »Kristala nad dolinom«, »Hermelinskog plašta« Veliike Mojstrovke, nježnog »Zimskog cvijeća« sa Rateškom Poncom, do Bloudkovih skakaonica, tihog zimskog jutra u Podkorenju, jedinstvenog prizora »Zimske igre« magle pred Erjavčevom kućom i tamnih silhueta »Gorskih otoka«.

Najslikovitijoj grupi Julijskih Alpa, Martuljkovoj skupini prethode stihovi Otona Župančića:

Tam zemlja je naša zakipela,
zahrepnela, v nebo je hotela,
v višino pognala se kot val,
a v naletu pod zvezdami val je obstal —
tako strmi zdaj sredi višine
okameneli zanos domovine.

»Zimska čudesna zaista su to na ovoj besprijeckornoj fotografiji; ili je možda još bolje »Čudesno bogatstvo« blistavih kristala inja.

Slap Martuljak, Spik, Ponce, Siroka Peč, klasje i čovjek što brāna dobru zemlju pod strmim velikanima, uvijek nas jednako ispunjavaju životnom radošću kad god ih ponovno gledamo u naravi ili na dobroj slici.

Zadnja skupina fotografija pod nazivom KRMA I VRATA posvećena je Triglavu, njegovim najbližim susjedima i dolinama što vode do njegovih snažnih pleća. Sunčana jutra u Krmi, Vratima, na zasježenim strminama, masivima kamenog zdanja Stenara u zimsko jutro i u ljjetnom danu, izbrzdani reljef Sjeverne stijene Triglava, uzburkan Razorov svijet zasut bjelom ledenih vihara, mali, sitni ljudi što streme put visinu, to je sadržaj što nam ga je stripljivo sakupljala i zauvijek sačuvala Copova planinarska kamera, a »Ledena pošast« i »Mudrijaš«, uz vihor što vije bijele zastave po oštrom grebenu Razora, kao da su završni akordi snažne simfonije planina, kojima je posvećena ova profinjena monografija.

PETAR LUČIĆ - ROKI

Moravetz: Opasnosti i pratioci

Fritz Moravetz — Opasnosti i pratioci. 160 strana, 4 kolor fotografije, 41 crno-bijela fotografija, 1 geogr. karta.

Svojom posljednjom knjigom nam se poznati planinarski pisac predstavio u potpuno novom svijetu. Poslije knjiga »Planina bez milosti« i »Bijele planine — crni ljudi«, uspjelo je Fritz Moravecnu knjigom »Opasnosti i pratioci« izdati svoju dosad najbolju knjigu. Čitalac doživljava piševo putovanje po Spitzbergima. Upoznaje nas sa svojim pratiocima Norvežaninom Hans Tollefsenom, grupom poljskih istraživača i vjernim polarnim psima: Björn, Roi, Truls, Prinz i Prikkem.

Knjiga je iskreni prikaz prijateljstva, u koje je uključen i najvjerniji pratilac čovjeka, pas. Prisan kontakt uspijeva da sklopi pisac sa čitaocem svojim poznatim ugodnim humorom. Knjiga je popraćena sa originalnim fotografijama.

E. Lovšin: »Gorski vodniki v Julijskih Alpah«

Planinska zveza Slovenije izdala je 1961. godine ovo novo djelo uglednog pisca eng. Evgena Lovšina o vodičima Julijskih Alpa, koje uz njegovu raniju knjigu »V Triglavu in njegovi soseščini« predstavlja dio dragocjene zbirke o ljudima Julijskih Alpa, a koju su ljubitelji dobre planinarske literature radosno pozdravili.

Još od marta prošle godine, kada je na prvim stranicama PLANINSKOG VESTNIKA dr. France Avčin napisao osvrт na ovu knjigu, osjećao sam se kao dužnik piscu, izdavaču, a i planinarskoj javnosti Hrvatske, jer se eto tek sada odvažih da napišem nekoliko redaka o knjizi koja me zaista razveselila i svojim sadržajem oduševila u punom smislu riječi. Moram priznati, da sam to kanio učiniti još ranije, ali mi se uvijek činilo da se, nakon toplih i iscrpnih redaka F. Avčina nema više šta reći. Lovšinova me knjiga, međutim, potaknula da nakon duljeg vremena ponovno odem medu ljude Gornjeg Posočja, gdje me po divljem masivu Kanina vodio jedan od poznatih gorštaka toga kraja, Franc Kravanja, zvan »Zajc«, koji pored toga što je opskrbnik kuće »Petra Skalarja«, znade sjajno pričati o ovim gorama i njenim ljudima. Njegove brojne, jednostavne priče pune duhovitih misli, oživjele su pred mojim očima pusti krš Kanina i daleke doline s onu stranu masiva, Reziju, Reklanicu i Jezersku dolinu.

Sa vrha Kanina pratio sam pogledom smjele strmine razgranatih Julijskih, od njihova krajnjeg zapada pa sve prema istoku. Svježi zapadnjak gomilao je oko dalekih grebena tamne olujne oblake, od kojih su neki još uvijek bili obasjani suncem. Činilo mi se kao da listam Lovšinove »Vodnike«, proživiljavajući svu radost vedrih i olujnih dana kroz koje su prolazili i živjeli njegovi ljudi od Bohinja, Mojske strane i Jesenica sve do Bovca i daleke Ovčje Vasi.

Eto, tako me ova knjiga navela na doživljaj u gorama, a taj doživljaj konačno na pisanje ovih redaka.

Da se ova Lovšinova knjiga čita kao roman, kako je za nju izjavio dr Miha Potočnik, prava je istina, jer unatoč njenom dokumentarnom sadržaju, Lovšinov stil pisanja tako je živ i zanimljiv, da je moramo pročitati upravo na dušak.

U svom djelu prikazuje nam Evgen Lovšin vodič Julijskih Alpa iz jednog širokog aspekta, pa tako među njima svrstava sve one, koji su odigrali bilo kakvu važniju ulogu u otkrivanju ovog velikog gorja, to jest sve one koji su gradili i izgradili bogatu povijest našeg alpinizma. Tako u knjizi nailazimo, pored izrazitih »službenih« vodiča i na gorske pastire, nosače, lovece i tako zvane »divlje lovece«, goniče, graditelje putova i divljih gorskikh staza, rudare i topioničare rudače, i na kraju penjače; jednom riječu sve one, koji su nam posredno ili neposredno otvorili ulaz u grandiozan svijet Julijskih Alpa. Pisac nam, međutim ne pruža suhe životopise svojih vodiča, već preko njih daje sliku društvenih prilika i razvoja njihova kraja, zatim teškog privrednog stanja u prošlosti i duge, vjekovne borbe za opstanak Slavena u jugoistočnim Alpama.

Vrijednost ovog djela upotpunjuje paralelni način prikazivanja razvoja zvanja vodiča u čitavim Alpama od Mont Blanca do Julijskih Alpa, pa dalje na istok do austrijskih strana, tako da konačno dobivamo cjelesnu sliku suvremenog vodiča, koji je dugim razvojnim putem postigao sve kvalitete alpiniste-entuzijasta, pisca, snimatelja i konačno alpiniste — učesnika u otkrivanju svih velegorja svijeta.

Tristotridesetiti stranice teksta podijelio je pisac u dva dijela, od kojih prvi ima pet poglavlja, a drugi petnaest. Gotovo svako poglavlje ima nekoliko podnaslova.

PRVI DIO

- I Vodiči u doba narodnog preporoda,
- II Vodiči klasičnog doba; sa podnaslovima:
 1. Zlatno doba u Švicarskoj, mrtvilo drugdje
 2. Planinska misao prelazi švicarske međe
 3. Slovenski vodič s njemačkim vodičkim znakom
 4. Borba za slovensku zemlju i čovjeka.

III Između prvog i drugog svjetskog rata:

1. Nove struje u alpinizmu u vezi s političkim i socijalnim razvojem
2. Slovenski vodič novoga doba
3. Razni tokovi u duhovnom razvoju alpinizma između dva rata
4. Sa zapada smo crpli mnoge pobude.

IV Današnje vrijeme

V Pogled u budućnost

DRUGI DIO — Gora i čovjek u Julijcima

I Bohinj

II Trenta i Soča

III Koritnica, Rabelj sa Jezerskom dolinom, Bavšica

IV Mojstrana, Dovje

1. Razvoj vodičstva i turizma do 1880.

2. Aljaževo razdoblje,

3. Novo i najnovije vrijeme

V Kranjska Gora, Podkoren, Rateče

1. Kranjska Gora i Podkoren

2. Rateče

VI Doline u Zapadnim Julijcima

VII Od Bovca do Tolmina

VIII Radovljica, Bled, Gorje i Radovina, Begunje

IX Jesenice

X Drugdje

XI Nekoliko podataka o organizaciji gorskih vodiča i spasavanja s posebnim osvrtom na Julijiske Alpe

XII Stanko Hribar: Primjedbe k rukopisu »Gorski vodniki v Julijskih Alpah«

XIII Zaključna riječ

XIV Osobno kazalo (vodiči u Julijskim Alpama)

XV Kazalo slika

Knjiga je bogato opremljena fotografijama i to sa 26 priloga na papiru za umjetni tisak, od kojih je jedan u boji, te 65 fotografija u tekstu. Svi foto prilozi potraćeni su s odgovarajućim stihovima i citatima pjesnika i pisaca.

PETAR LUČIĆ - ROKI

»Crna Gora - Turistička zemlja«

U nizu planinarsko-turističkih podsjetnika, koje je posljednjih godina izdao u vlastitoj nakladi beogradski planinar Živorad M. Jevremović, izšao je nedavno najnoviji svezak pod naslovom »Crna Gora — turistička zemlja«. Godine 1961. izšao je prvi svezak ovog vodiča na 16 stranica džepnog formata sa kratkim geomorfološkim, antropogeografskim i historijskim pregledom. U drugom svesku, koji je sada izšao, obradio je autor Boku Kotorsku, Orjen, Lovćen i Crnogorsko primorje. Posebno su spomenuta mjesta: Risan, Perast, Kotor, Dobrota, Prčanj, Tivat, Herceg Novi, Njeguše, Cetinje, Sutomore, Bar, Budva i Ulcinj. Radi bolje preglednosti brošuri je dodana pregledna karta Crne Gore. Na kraju sveska nalazi se na šest strana navedena literatura koju je autor koristio. Ovaj svezak ima 32 stranice, a cijena mu je 150 dinara. Naručuje se kod pisca: M. Ž. Jevremovića, Beograd, Čika-Ljubina 3—5. Cijena prvom svesku, koji se može naručiti na isti način, iznosi 70 dinara.

Dr Ž. P.

POKET »MLADIH GORANA«

Prema planu CK Saveza omladine Hrvatske ove godine će se održati osnivačke skupštine pokreta mlađih za pošumljavanje, uzgoj i čuvanje šuma. Već u svibnju se planira prvi instruktivni seminar za rukovodioce brigade »Mlađih gorana«. Tako će napor mlađih u akcijama pošumljavanja golih površina, koji u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji već imaju organizacioni okvir, i u Hrvatskoj dobiti svoje ime, organizaciju i program. U Srbiji je pokret »Mlađih gorana« osnovan 1960. a u svojim je redovima okupio mnoge građane od pionira do odraslih. Pošumili su oko 9.000 ha golih površina, zasadili preko 1.300 km drvoreda, očistili preko 950 ha šikara, izgradili i obnovili 510 km šumskih putova i proizveli 3 i po milijuna šumskih sadnica. U Makedoniji već nekoliko godina djeluje slična organizacija »Prijatelji šume«, a u Bosni i Hercegovini pokret mlađih gorana osnovan je nedavno.

VIJESTI IZ HIMALAJA

U HIMALAJAMA je 1962. godine boravilo nekoliko ekspedicija. Već smo javili o velikim uspjesima Francuza (Jannu 7710), Nizozemaca (Nilgiri 7032) i Nijemaca (Nanga Parbat 8125). Osim ovih uspjejih ekspedicija, još nekoliko grupa alpinista i planinara Evrope boravilo je u najvišem gorju svijeta.

Njemačko - švicarskoj ekspediciji pod vodstvom Gerharda Lensera uspijeva osvojiti 7145 m visoki Pumori. Niz godina je nekoliko ekspedicija bezuspješno jurišalo na ovu planinu. U ekspediciji su još sudjelovali poznati Švicarci Ernst Forrer i Ulli Hürlmann, te Nijemac Hans Rützel. Pošlije napornog uspona (jedan

600 m visoki dio stijene je označen sa ocjenom V) napokon je 17. svibnja osvojen vrh.

U malo poznatom području Himalaja KHANJIROBA HIMAL je vršila uspone jedna Engleska ženska ekspedicija pod vodstvom poznate grofice Dorothy Gravine. 14. i 15. svibnja je osvojen bezimeni vrh 6553 m i kasnije nazvan po njihovom klubu »Pinnacle Peak«.

Lijepih uspjeha su imali Poljaci u Wahan masivu na granici Sovjetskog Pamira i Pakistanskog Gilgita u Afganistanu. Poljska »Hindukuš ekspedicija 1962« je radila u dvije potpuno samostalne grupe.

a) Sekcija Krakow (Club Polonais de Haute Montagne) pod vodstvom poznatog Stanislawa Biela.

b) Grupa sekcije Poznanj (kojima su se priključila i četiri Francuza) pod vodstvom St. Zierhoffera.

Grupa a) sa bazom u Urgund-i-Bala dolini osvaja 28., 29. i 30. VIII 7015 metara visoki Koh-i-Tez. Vrh osvaja svih 9 članova ekspedicije. Logor III je bio udaljen oko 1 sat od vrha.

Grupa b) sa bazom na 4100 metara viskoj stepenici Mandaras doline osvaja 27. i 29. VIII Koh-i-Nadirshah. I ovdje svih 9 učesnika ekspedicije osvaja vrh. Kasnije je još osvojen i 6631 metara visoki Koh-i-Mandaras. Ova Poljska ekspedicija je uz planinarske uspjehe postigla i zavidne rezultate u naučno-topografskim, geološkim, meteorološkim i psihološkim istraživanjima. Time je učinjen velik korak naprijed u istraživanju Hindukuša. Postoji još mnogo bezimenih i neosvojenih sedamtisućnjaka na granici Afganistana i Pakistana.

Osim ovih evropskih ekspedicija sa uspjehom su djelovale u Himalajama i japanske ekspedicije. A. R.

NAŠA DELEGACIJA NA SKUPŠTINI UIAA 1962. NA KRFU

Posljednja Generalna skupština Međunarodne planinarske unije (UIAA) održana je u Grčkoj, na Krfu, u dane 3. i 4. kolovoza 1962.

Na skupštini je bilo zastupljeno 17 zemalja-članica, od 21 učlanjene, od kojih je 15 bilo direktno zastupljeno svojim predstavnicima, a dvije organizacije punomocima datih predstavnicama drugih zemalja, odnosno članovima Stalnog biroa UIAA. Jugoslavenska delegacija je bila u sastavu: voda delegacije Koča Jončić, potpredsjednik Planinarskog saveza Jugoslavije i članovi: Fedor Košir, član IO PSJ i inž. Dušan Čolić, član IM PSJ i predsjednik Komisije za međunarodne veze PSJ.

Po općoj ocjeni, ova skupština UIAA razlikovala se od ranijih po tome, što su na njoj uglavnom definitivno prihvaćena gledišta, za koja se već nekoliko godina zalaže PSJ, da UIAA prestane biti samo formalna međunarodna organizacija, a njeni sastanci i sastanci njenih organa da imaju samo deklarativen karakter. Načelno je usvojeno da UIAA treba dobiti određeniji i sadržajniji program i imati radni karakter. Ono što još uvijek predstavlja negativnu stranu UIAA, i što je ostalo i poslije ove skupštine, jeste da još nisu osigurani instrumenti koji će od Unije stvoriti ono što treba da bude, što je rukovodstvo staro i što će novi Statut, koji treba da da temelje za novi stil rada, biti donijet tek na narednoj skupštini.

Prologodišnji sastanak na Krfu obuhvatio je tri važna zasjedanja:

- redovna sjednica Izvršnog komiteta UIAA
- sjednica Komisije UIAA za izmjenu Statuta i
- Generalna skupština.

Na sjednici Izvršnog komiteta UIAA uglavnom je pretreseno isto što će biti iznijeto pred Generalnu skupštinu. Od posebnog značaja je samo to, da je prilikom izbora predsjednika IK, kome je istekao mandat, za dalji period od dve godine izabran stari predsjednik C. Edmond D'Arcis. Raspoloženje većeg broja predstavnika zemalja članica prije sastanka bio je, da treba, da dođe nova ličnost za predsjednika, koja bi unijela više aktivnosti i dinamike i dala garancije za sadržajniji rad UIAA. Međutim, kako su se svi slagali u tome, da još uvijek to treba da bude Švicarac, budući da sjedište Unije i dalje ostaje

Švicarska, to je ostavljeno švicarskoj organizaciji da riješi pitanje ličnosti novog predsjednika. Kako po svemu izgleda, u okviru švicarske organizacije postoje u ovome, kao i u nekim drugim pitanjima, prilična razmimoilaženja, te nije moglo doći do sporazuma o novoj ličnosti za predsjednika UIAA. Ostajanje d'Arcisa na položaju predsjednika imat će neizbjegno za posljedicu usporavanje procesa oživljavanja rada UIAA, ma da je i do sada de facto on bio manje više formalni predsjednik, a na rukovođenje Unijom je najviše utjecaja imao član Stalnog biroa Wyss Dinant.

Naši predstavnici su usmeno obavijestili Izvršni komitet, pošto je ranije već bio dostavljen pismeni prijevod novog statuta, da će ubuduće samo PSJ biti član Unije, a ne i republički Savezi.

Na ovoj sjednici učinjen je ponovo pokušaj da se odloži donošenje nacrt-a Statuta na Komisiju za statut. Austrijska delegacija je predložila da se sjednica komisije odloži za travanj, pošto je stavljen mnogo primjedaba na jugoslavenski prijedlog. Mi smo se ovome nadali, pa smo obavijestili da je napravljen sasvim nov prijedlog na bazi tih primjedoba.

Generalna skupština je pored čitanja zapisnika sa prethodnog zasjedanja, imala na dnevnom redu: izvještaj i saopćenje predsjednika Izvršnog komiteta, izbor tri nestalna člana IK, prijem novih i istupanje postojećih članica, izvještaje o radu specijalnih komisija UIAA, određivanje mesta zasjedanja naredne Generalne skupštine i generalnu diskusiju, koja je ove godine obuhvatila problem zaštite planina od mehanizacije i komercijalizacije.

Iz izvještaja predsjednika vidjelo se, da je rad UIAA u proteklom periodu od prošle do ove skupštine bio dosta slab i nesadržajan. Organizacija, poslije istupanja Kanadskog planinarskog kluba koje je najavljeno za ovu skupštinu, obuhvaća 30 udruženja iz 21 zemlje. Od međunarodnih kurseva, održani su: za rukovodioce planinarskog turizma u Enhatliegenalp-u; skijaški, u organizaciji švicarskog udruženja sa učešćem 14 inostranih slušalaca, među kojima i 4 iz Jugoslavije. Od specijalnih međunarodnih komisija UIAA, vrlo mali broj održao je sastanak zbog objektivnih teškoća održavanja ovakvih skupova, od kojih je najvažnija materijalne prirode. Izvještaj navodi održavanje Međunarodnog festivala planinarskih i istraživačkih filmova, koji se ne drži u organizaci-

ciji UIAA već grada Trenta u sjevernoj Italiji, a na kome je prikazan veći broj interesantnih filmova. UIAA je izdala tri broja »Biltena«. Nedostatak u radu na izdavanju Biltena predstavlja nedovoljan odziv organizacija članica u pogledu slanja materijala i informacija za objavljivanje. U saradnji sa odgovarajućim turističkim organizacijama i zvaničnim organima izdanje i meteorološkog biltena značajan je doprinos za skijanje u području Alpa. Izvještaj daje i podatke o mjerama koje su poduzimane u okviru zaštite planina, koje su se ove godine ograničavale na proteste protiv pretjerane mehanizacije i komercijalizacije visokih planinskih predjela. Izvještaj konstatira da je u toku rad na izmjeni Statuta UIAA, ali čini aluziju na to da izmjena neće pridonijeti poboljšanju rada UIAA, ako se ne bude vratilo izvjesnim stariim principima, kao što su individualizam planinarenja i alpinizma i sl. Na kraju izvještaja su otvoreno napadnuti »pokušaji unošenja politike u radu Skupštine«.

U diskusiji oko izvještaja predsjednika, koja je bila manje više formalne prirode, izdvajao se stav naše delegacije, koja je odujući priznanje za ono što je stvarno učinjeno u proteklom periodu, izrazila nadu i podvukla neophodnost još plodnijeg i sadržajnijeg rada. Uvezli su radom na izmjeni Statuta, informirali smo Skupštinu o pravom stanju stvari i značaju ovih izmjena podvlačeći da su svega tri delegacije dostavile primjedbe na nacrt Statuta.

U okviru izbora tri nestalna člana Izvršnog komiteta, predsjedništvo Skupštine je pokušalo da izmijeni zaključak donijet prethodnog dana na sjednici IK. Naime, bilo je zaključeno da se za nestalne članove izaberu Grčka, Holandija i Poljska, a na mjesto dosadašnjih nestalnih članova, Grčke, Holandije i Španije. Predsjednik je to motivirao time, što će se već izmjenama Statuta koje predstoje izmijeniti i karakter i osnovni sastav IK, pa je predložio da se jednostavno produži mandat trojici dosadašnjih nestalnih članova. Skupština je to prihvatile, ali je naša delegacija uložila protest, zahtijevajući da se izabere i Poljska. Poslije duže diskusije, učinjen je kompromis, te su izuzetno izabrana četiri nestalna člana uključujući tu i Poljsku.

Skupština je primila u članstvo dvije nove organizacije: Federacio Boliviana d'Andismo y Ski i Oesterreichischer

Alpenverein. Prihvaćeno je istupanje iz Unije Alpine Club of Canada.

Kratke izvještaje podnijeli su rukovodicci specijaliziranih komisija UIAA, i to: Komisije za spasavanje u planini, Komisije za proučavanje užadi, Komisije za rad sa planinarskom omladinom i Komisije za zaštitu planinske prirode, kojoj predsjedava predstavnik Jugoslavije.

Kao mjesto održavanja naredne Generalne skupštine određen je Interlaken u Švicarskoj, gdje će se u to vrijeme održati i proslava 100-godišnjice Švicarske planinarske organizacije.

Generalnoj skupštini je jugoslavenska delegacija podnijela prethodno pripremljen, preveden i umnožen memorandum o karakteru organizacije UIAA. U memorandumu je podvučeno da postaje sve aktualnije da UIAA dobije univerzalniji karakter i da u tom smislu treba i sama da daje inicijativu za proširenje kruga članova. Posebno je podvučena neophodnost da se u ovom pogledu obrati pažnja novim zemljama u Africi koje su stekle samostalnost, u Aziji i Južnoj Americi, kao i drugim, koje imaju već razvijene planinarske organizacije i afirmirale se, a ostaju i dalje po strani od UIAA. S obzirom na to da je stvaranje ad hoc jedne čvrste univerzalne organizacije od sadašnje UIAA za sada nemoguće, konkretno su data slijedeća dva prijedloga.

1. Da se doneše zaključak, da se i UIAA kao organizacija i sva udruženja učlanjena u nju angažiraju u većoj mjeri na tome kako bi se udruženja onih zemalja koje se ne nalaze u UIAA upoznala sa značajem i zadacima Unije i sa mogućnostima koje učlanjenje u nju pruža za razvijanje i internacionalnog i nacionalnog planinarstva. Da se putem ličnih kontakta, korištenjem posjeta planinama zemalja u kojima nema organiziranih planinarskih udruženja i sl., podstiče kod planinara tih zemalja želju za organiziranjem saradnje sa udruženjima drugih zemalja i UIAA.

2. Stvarnost pokazuje da blizina i veća mogućnost međusobnih kontakta oko pojedinih velikih i prostranih planinskih masiva pružaju posebno povoljne uslove za međunarodnu planinarsku saradnju, što treba i iskoristiti. To, između ostalog, pokazuju i zaključci do kojih se došlo na posljednjem savjetovanju o radu sa planinarskom omladinom, održanom u Njemačkoj. Alpe su te koje povezuju, omogućavaju najprisnije ve-

ze, međusobno posjećivanje i stalni kontakt niza evropskih zemalja, te se nametnula potreba za posebnu bližu suradnju evropskih zemalja u okviru UIAA. Na sličan način okupljaju, npr. Ande, planinare i udruženja Južne Amerike, sjevernoameričke planine Kanadu, SAD i Meksiko; Himalaje niz azijskih zemalja i t. sl. Južna Amerika ima veliki broj planinarskih odnosno andističkih udruženja, od kojih su samo dva učlanjena u UIAA i to sa vrlo slabim vezama. Iz Sjeverne Amerike sada je samo Meksiko član Unije. Iz Azije, gdje postoje vrlo jaka planinska udruženja, čiji su članovi ravnopravno učestvovali u osvajanju najvećih vrhova svijeta, kao što je slučaj sa indijskim, nepalskim, japanskim i dr., nema ni jednog člana u UIAA. Paralelno sa interesom sve većeg broja nacionalnih udruženja za rad i učešće u radu Unije moglo bi se misliti i na razvijanje organizirane regionalne saradnje u okviru UIAA. Slično prisnoj regionalnoj saradnji evropskih udruženja, koja predstavlja već stvarnost, mogla bi se financirati i regionalna saradnja, pa i organizacija južnoameričkih andističkih udruženja, sjevernoameričkih, afričkih, azijskih i sl., kojima bi UIAA predstavljala univerzalan okvir za jednu šиру međunarodnu saradnju.

Memorandum delegacije Jugoslavije je naišao na razumijevanje i odobravanje, a naročito izvjesnog broja delegacija, te je kao takav uzet na znanje, s time da se uzme u obzir prilikom diskusije o novom Statutu na narednoj sjednici Izvršnog komiteta i Skupštine.

U međuvremenu i između sjednica IK i Skupštine, održana je sjednica Komisije za izmjenu Statuta UIAA, kojoj je predsedavao predstavnik Jugoslavije. U radu komisije uzeo je učešće i član Stalnog biroa UIAA Wyss Dinant. Komisija je vrlo detaljno pretresla i prodiskutirala posljednji prijedlog PSJ, koji predstavlja rezime svih dosadašnjih prijedloga i primjedaba datih na naš raniji prijedlog. PSJ je odstupio od ranijih prijedloga samo u slijedećem: da se pored Generalne skupštine UIAA ne održava i kongres; da se može učestrovati na Skupštini sa punomoći organizacije koja nije prisutna, ali da mogu biti opušteni samo punopravni predstavnici neke od zemalja-članica, a ne i članovi Stalnog biroa ili druge prisutne osobe koje nisu punovažni učesnici Skupštine; da se prihvati prijedlog DAF-a da se, pored predsjednika usvoji i funkcija pot-

predsjednika; da se kao alternativa predloži da sjedište UIAA može biti u Švicarskoj ili u zemlji iz koje bude izabran predsjednik. Svi ostali principi koje je predložio PSJ prihvaćeni su i ušli u zajednički prijedlog Komisije za statut. U njima je posebno nagrađen radni karakter UIAA, njene Skupštine i sastanaka njenih tijela; izjednačenje prava svih zemalja članica; demokratski izbor i sastav Izvršnog komiteta prema kome će biti samo 6 stalnih članova (alpske zemlje, a ne više i Engleska i Švedska), a povećava se broj nestalnih sa 3 na 6, usvajanje ili donošenje četverogodišnjeg programa rada UIAA i obaveznog svakogodišnjeg ostvarenja dijela ovog programa; Generalna skupština se održava svake druge, a ne svake godine, kako bi se mogla bolje pripremiti, donositi važnije načelne odluke i okupiti veći broj udaljenih članica. Odbačen je amandman da se u uniji ne mogu učlaniti organizacije koje u Statutima sadrže odredbe o političkom radu, a zadržana je odredba samo da Unija nije politička organizacija; izbor radnog predsjedništva Skupštine od 3 člana, a ne da njome rukovodi samo predsjednik koji podnosi izvještaj i treba da polaže računa o radu Skupštine; onemogućavanje da lica koja nisu punopravni članovi Skupštine zastupaju odsutne zemlje-članice i tako subjektivno utječu na odluke Skupštine.

Naša delegacija je pokrenula u diskusiji oko Statuta još neka pitanja, kao što je pitanje sekretara Unije i sl. Mada ona nisu prihvaćena, ona su time stavlјena na dnevni red.

Komisija za statut je usvojila jugoslavenski načrt sa 3-4 alternativna člana i time završila rad. Novi Statut će biti na dnevnom redu prve sjednice Izvršnog komiteta UIAA.

Naša delegacija je u međuvremenu između održavanja sjednica i Skupštine, na različitim prijemima, prilikom ekskurzije i u sličnim prilikama održavala vrlo živ kontakt sa ostalim delegatima, pri čemu je diskutirano o nizu značajnih pitanja iz oblasti međunarodne i bilateralne suradnje i sondiran teren za akcije koje PSJ namjerava poduzeti na ovom planu.

Delegat ČSSR predložio je razmjenu alpinističkih grupa u idućoj godini, za koju su zainteresirani Čehoslovaci.

Pored delegacija socijalističkih zemalja, stavove naše delegacije su potpuno podržali i delegat Maroka i F. gije.

Potrebno je još punije razdijeliti našu politiku bilateralnih i drugih veza.

Novi planinarski dom u Velikoj Paklenici

Foto: M. Alfirević

U okviru predizborne aktivnosti planinarsko društvo »Paklenica« iz Zadra u nedjelju 28. aprila o. g. svečano je otvorilo novi planinarski dom na Južnom Velebitu u Velikoj Paklenici.

Otvaranju doma prisustvovalo je preko 400 planinara i izletnika iz Zadra, Splita, Kaštela, Šibenika, Sinja, a bilo je zagrebačkih i zagorskih planinara.

Prilikom svečanosti otvaranja doma, predsjednik planinarskog društva »Paklenica« iz Zadra u svom kratkom govoru upoznao je prisutne planinare i izletnike o toku izgradnje doma. Uz predsjednika planinarskog društva »Paklenica« na svečanosti su govorili predstavnici Planinarskog saveza Hrvatske, Planinarskog saveza Slovenije, Planinarskog saveza kotara Split te planinarskog društva Split, Kozjak, Mosor, Kunagora, Svilaja i tom prilikom predali su domaćinu prikladne poklone.

Dom je sagrađen na temeljima stare lugarnice na visini od oko 600 metara, ispod zaseoka Parić - Ramić. Prizemlje zgrade doma sagrađeno je od kamena, a prvi kat od drvenih oblica. Dom imade šest prostorija, u prizmlju je kuhinja, blagovaonica i soba za čuvanja doma, a na prvom katu se nalaze dvije spavaonice sa po 10 kreveta i soba za dnevni boravak. Na cijeloj južnoj strani doma sagrađen je balkon. Pred domom isplanirana je velika terasa, a nedaleko se nalaze sanitarni uređaji.

Dom se nalazi u prekrasnom prirodnom rezervatu Nacionalnog parka Paklenica, okružen šumom, a kraj doma planinski potok omogućio je izgradnju malog jezera čiju će vodu planinari koristiti za izgradnju male hidrocentralne.

Planinari iz Zadra imaju u planu sagraditi malu hidrocentralu, uvesti vodu u dom, a što je moguće izvesti s vrlo malim financijskim sredstvima.

Prilaz domu je iz Starigrada na moru kroz kanjon Velike Paklenice, ispod stijena Anića kuka i Manite peći, cca 2 sata hoda. Iz Like se do doma može doći sa željezničke stanice Medak mimo planinarskog doma na Štirovcu i preko Struga, cca 6 sati hoda.

Otvaranjem ovog doma, koji će inače biti stalno otvoren (čuvar doma je Ivo Parić koji stanuje nedaleko doma), omogućen je planinarama i izletnicima višednevni boravak u Velikoj Paklenici, a osim toga planinari koji prelaze iz Like preko Velebita na more imaju mogućnost noćenja.

Na kraju treba pohvaliti planinare iz Zadra koji su svojim nesebičnim radom s puno entuzijazma izgradili ovaj naš novi planinarski dom.

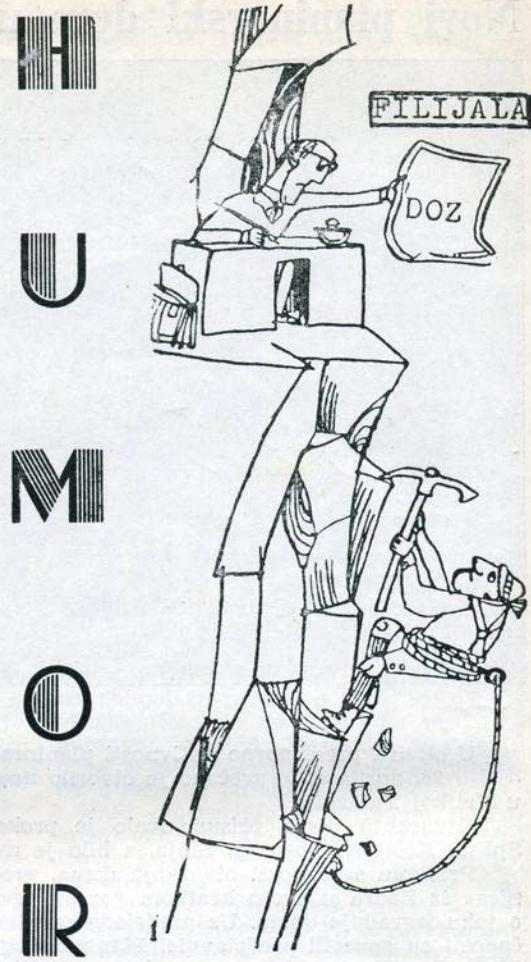
S. B.

Prvi u navezu je odlučio da se odmori

*»Svakako, sličnih neugodnosti nebi imali
da smo pošli u Himalaje.«*

Bez riječi

*»Kako da pobodemo zastavu, kad ova
ptičurina leže jaja četrdeset dana?«*